

MEHMET FİKRİ

(1908-1941)

Bulgaristanlı şair ve yazar.

10 Kasım 1908'de Bulgaristan'ın Osmanpazarı (Omurtag) kasabasında doğdu. İbtidâîye ve rüşdiye tahsilini kasabasında tamamlamasının ardından ailesinin geçim sıkıntısı sebebiyle bir süre çevre köylerde öğretmenlik yaptı. Daha sonra öğrenimine Edirne Öğretmen Okulu'nda devam etmek üzere iki defa Türkiye'ye gitti. Ancak ilkinde kayıt dönemine yetişemediği, ikincisinde imtihanı kazanmasına rağmen hastalandığı için geri dönmek zorunda kaldı. Bunun üzerine 1928'de Bulgaristan müslümanlarının en önemli dinî eğitim kurumu olan Medresetü'n-nüvvâb'ın tâlî kısmına girerek ikinci sınıftan öğrenime başlayan Mehmed Fikri medresede baş gösteren öğrenci ayaklanmalarında etkin rol oynadı, bazı hocaların ders vermesini engellemek amacıyla 1930-1931 öğretim yılında düzenlenen boykota liderlik etti. 1932'de aynı medresenin âlî kısmına devam etmeye başladı. Fakat bir kısım hocaları derslere katılmasına karşı çıkınca arkadaşlarının eğitimine engel olmamak için okuldan ayrıldı. Bazı Medresetü'n-nüvvâb mezunları gibi Mısır'a gidip tahsilini Câmiu'l-Ezher'de sürdürmek istediyse de bu arzusunu gerçekleştiremedi. Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmi'd-din*'i başta olmak üzere temel eserleri okuyarak kendini yetiştirmeye çalıştı. Bu dönemde verdiği vaaz ve konferanslar halk arasında tanınmasını sağladı. Ayrıca *Medeniyet* gazetesinde yazarlığa da bu esnada başladı.

Mehmed Fikri'nin Filibe Murâdiye Camii'ndeki bir vaazı sırasında kendisini cami dışından dinleyen bir rahibe ile giriştiği ilmî tartışmalar rahibenin İslâmiyet'i benimsemesine vesile oldu. Fikriye adını alan bu hanımla evlenmek istediyse de resmî makamlar buna izin vermedi. *Medeniyet* gazetesi başmuharrirliğine getirilen Mehmed Fikri, başmüftülük makamı aracılığı ile Hariciye ve Mezâhib Nezâret'i'ne evlilik için tekrar başvurduysa da yine bir sonuç alamadı; ayrıca *Medeniyet*'in başmuharrirliğinden uzaklaştırılıp Berkovista kasabasına imam tayin edildi. Gazetede yazması da yasaklandığından yazılarını imzasız veya takma adlarla kaleme almak zorunda kaldı. Bu yazılarında ulemâya ve eğitim sistemine yönelttiği yoğun eleştiriler dönemin başmüftüsü Hüseyin Hüsnü gibi pek çok

Mehmed
Fikri

kimse ile arasının açılmasına sebep oldu. Bir yıllık sürgün hayatının ardından başmüftülüğün evlenme izni için yaptığı ısrarlı taleplerine Bulgar yetkilileri tarafından olumlu cevap verilince Eylül 1939'da Fikriye Hanım ile evlendi. Mehmed Fikri bu süreçte çektiği sıkıntılar dolayısıyla rahatsızlandı ve 23 Haziran 1941'de Sofya'da vefat etti, Sofya Merkez Mezarlığı'na defnedildi. Eşi Fikriye Hanım 1950'li yıllarda kızı ile birlikte Türkiye'ye yerleşti.

Mehmed Fikri, 6 Eylül 1936 tarihinde Bosna-Hersek müslümanlarının kurduğu Gayret Cemiyeti'nin Saraybosna'daki açılış merasimine Bulgaristan müslümanlarını temsilen gönderilen on üç kişilik heyette Filibe vâizi olarak yer aldı. Burada Dîn-i İslâm Müdâfileri Cem'iyet-i İttihâdiyyesi adına yaptığı konuşmalar bölge müslümanları tarafından tanınmasını sağladı. Mehmed Âkif Ersoy hayranlığında birleşmeleri sebebiyle Üsküplü şair Fettah Efendi ve Hümâyî ile yakın dostluk kuran Mehmed Fikri ayrıca Lübnanlı fikir ve siyaset adamı Emîr Şekîb Arslan ile yazışmalarda bulundu.

Şiire küçük yaşlarda başlayan ve *İntibah*, *Rehber*, *Medeniyet*, *Açıksöz* gibi gazetelerde şiirleri çıkan Mehmed Fikri, Mehmed Âkif'i örnek almış ve kendisi hakkında "Bulgaristan'ın Mehmed Âkif'i" ifadesi kullanılmıştır. Onun sadece *Medeniyet* gazetesinde seksen yedi makalesi ve otuzun üzerinde şiiri neşredilmiştir. Bulgaristan'da yayımlanan tek eseri, vefatından sonra hanımının devletçe sakıncalı bulunmayacak şiirlerinden *Türk Gençlerine Güzel Şiirler* adıyla derlediği çocuklara yönelik kitaptır (Şumen 1947). Onun gerçek şairliğini ve edebî kişiliğini yansıtan şiir ve hikâyeleri Halil Uzunoğlu tarafından derlenerek *Şiirler ve Hikâyeler* adıyla yayımlanmıştır (Bursa 2003). Mehmed Fikri'nin Bulgaristan Türk basınında çıkma imkânı bulunmayan şiirlerini "His Çiçekleri" ve "Armağa-

nım" başlıkları altında bir defterde topladığı kaydedilmekteyse de bunların nerede olduğu bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Osman Keskiöğlü, *Bulgaristan'da Türkler: Tarih ve Kültür*, Ankara 1985, s. 188-192; a.m.f., "Fikri'nin Ölümü Bizde Fikrin Ölümü", *Medeniyet*, sy. 269, Sofya 1941, s. 1-2; Osman Kılıç, *Kader Kurbanı*, Ankara 1989, s. 170-171, 220; İbrahim Hatiboğlu, "XX. Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Müslümanları Arasında Dinî Islâhat Çabaları", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul 2002, s. 355-357; a.m.f., "Bulgaristan Müslümanlarından Şair ve Mütefekkir Mehmed Fikri ve Yazılarında Bir Demet", *Literatür*, IV, İstanbul 2001, s. 7-17; "Mehmed Fikri, Hayatı ve Şahsiyeti", *Medeniyet*, sy. 269 (1941), s. 1-2; Hümâyî, "Bir Sîmâ-yı Münevverin Gurûbu Cânsûzu", a.e., sy. 272 (1941), s. 3; Yusuf Kerim, "Daima Rahmetle Anacağımız İsimler: Mehmet Fikri", *Ümit*, I/2, Sofya 1995, s. 32-34; Vedat S. Ahmed, "Bulgaristan Müslümanları Arasında Parlayan Yıldız: Mehmed Fikri", *Kalem*, sy. 1, Sofya 2000, s. 9-11.

İBRAHİM HATİBOĞLU

MEHMET FUAD KÖPRÜLÜKöprülüzâde Mehmed Fuad
(1890-1966)Türk edebiyatı tarihçiliğinin
ilmî kurucusu,
Türkoloji'de yeni ufuklar açmış
ilim otoritesi, edip, yazar, siyaset
ve devlet adamı.

4 Aralık 1890'da (21 Rebûlûhâir 1308 – 22 Teşrinisâni 1306) İstanbul Sultanahmet'te Hâlid Ağa Konağı'nda dünyaya geldi. Doğum tarihinin 1888 (meselâ bk. Babinger, *GOW*, 403) veya 22 Kasım 1890 (meselâ bk. M. Zeki, *Encyclopédie biographique de Turquie*, 1928, s. 166; İnalçık, "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları: Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", s. 101) olarak gösterilmesi yanlıştır. Aile silsilesi onuncu kuşakta Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'ya ulaşır. Babası İsmâil Fâiz Bey, Bükreş sefiri Ahmed Ziyâ Bey'in oğlu ve Tanzimat ricâlinde beylikçi İsmâil Afif Bey'in torunudur. Annesi İslimiye ulemâsından Ârif Hikmet Efendi'nin kızı Hatice Hanım'dır.

Ali Emîrî Efendi, Fuad Köprülü'nün Köprülüler'den değil paşanın kayını Kibleli Mustafa Paşa'nın soyundan geldiğini ileri sürmüş ve üzerindeki Köprülülük sıfatını kaldırmak amacıyla kendine göre bir de şecere düzenleyerek bu iddiasını ısrarla tekrarlamıştır. Nesebini inkâr etmekle suçladığı Fuad Köprülü'nün Kiblelizâde yerine Köprülüzâde lakabını alma-

sını ilk zamanlar doğrudan doğruya onun şahsî bir yakıştırması olarak göstermek isteyen Ali Emîrî bu iddiasını, bir müddet sonra ailenin daha önceki bazı fertlerinde İsmâil Afif Bey'e Köprülülük izâfe edildiği, onun Köprülüler Türbesi'ndeki mezar taşının da buna göre tanzim edilmiş olduğu yolunda bir beyana çevirir.

Gerek İsmâil Afif'in gerekse Köprülü Fuad'ın büyük babası Ahmed Ziyâ Bey'in Köprülüler ailesine mensubiyetleri hakkında Mehmed Süreyyâ Bey'in daha 1890'lı yıllardaki çok açık beyanları (*Sicill-i Osmânî*, 1311, III, 485; IV, 704) Köprülüzâdelik meselesinin Mehmed Fuad'ın icadı bir yakıştırmaya olmadığını gösterir. Babası İsmâil Fâiz Bey'in kabrinin Köprülüler Türbesi hazîresinde yer alışı da ailece sürmekte olan bir aidiyet geleneğini ortaya koymaktadır. Kiblelizâdelik isnadı ciddi müelliflerce benimsenmeyen onun Köprülüler'den olduğu kabul edilegelmiştir (meselâ bk. Tansel, *TTK Belleten*, XXX, nr. 120, s. 621; T. Gökbilgin, "Köprülüler", *İA*, 1955, VI, 907). Öte yandan Fuad Köprülü'yü yakından tanımış yabancı ve yerli müellifler, onun irsî hususiyetlerini belirtilirken kendisiyle Fâzıl Ahmed ve Fâzıl Mustafa paşalar arasındaki hayret verici sima benzerliği üzerinde durmuşlardır.

Mehmed Fuad, Yerebatan semtinde bulunan Ayasofya Merkez Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra Mercan İdâdîsi'ne girdi. Burada gördüğü eğitimin son senesi Hüseyin Cahid'in (Yalçın) müdürlüğü zamanına rastlar. Erkenden şiire başlayan Mehmed Fuad'ın 1905 yılında Sultan Abdülhamid için yazdığı methiye basılan ilk şiiridir. Bu dönemde kaleme aldığı "El-hân-ı Mukaddeseden Bâyezid Câmî-i Şerifinde" başlıklı şiiri taşıdığı saf dinî duygularla dikkati çeker.

Kendi ifadesine göre idâdîde ilk zamanlar riyâziyeye meraklı iken sonraları bunun yerini edebiyata ve ardından onun yanı sıra tarihe yönelen bir ilgi almıştı. 1907'de Mercan İdâdîsi'ni bitiren Köprülü, İstanbul Dârülfünunu'nun yeni bir düzen verilen şubeleri arasında muhtemelen baba mesleğiyle de ilgisi dolayısıyla Mekteb-i Hukuk'u seçti. Üç sene devam ettiği bu şubedeki tedrisatı yetersiz gördüğünden bu mektepten ayrılarak kendi kendini yetiştirmeyi daha uygun buldu. Özel surette aldığı derslerle Fransızca'sını ilerletmeye önem verdi. Evinde babasının hususi kütüphanesinde Osmanlı vak'anüvislerinin eserleri, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si gibi kitaplarla tanıştı. Bir yandan geliştirdiği Fransızca'sı ile bu

dilin edebiyatından başlayarak diğer Avrupa edebiyatlarını tanımaya, öte yandan Batılı fikir adamlarının eserlerini okuyarak düşünce ufkunu genişletmeye çalıştı.

Mekteb-i Hukuk'ta edebiyat meraklı arkadaşları ile kurduğu dostluklar, zamanla genç neslin değişik tahsil kesimlerindeki başka istidatlarını da içine alan bir halka halinde genişleyerek Fecr-i Âtî topluluğu adını alacak edebî bir toplulukta bir araya gelmelerine zemin hazırladı. Mehmed Fuad, 1908 yılında *Mehâsin* mecmuasında yayımlanan şiirleriyle edebiyat dünyasına ilk adımlarını attı. Fecr-i Âtî topluluğunun 20 Mart 1909'da kuruluşunun resmen ilânından az önce birkaç makalesini basmış olan *Servet-i Fünûn* mecmuasının, 24 Şubat 1910'da Fecr-i Âtî Encümeni Edebîsi Beyannâmesi ile programını ve gerçekleştirmek istediği gayelerini ilân eden topluluğa sayfalarını tamamıyla açıp onun yayın organı haline gelmesi Mehmed Fuad'a kabiliyet ve meziyetlerini ortaya koyma imkânını verdi. *Servet-i Fünûn* mecmuası, artık yalnız şiir yazmakla kalmayıp hemen her haftaki nüshasına edebiyat, felsefe ve estetik konularını işleyen makaleler ve tenkit yazıları yetiştiren Köprülüzâde'nin fikrî açılımında mühim bir rol oynar.

Mehmed Fuad zekâsı ve zihnî kıvraklığı ile takdirle karşılanırken öte yandan muarızlar da bulmakta gecikmedi. Yazılarında kendini hissettiren iddialı tutum ve etrafına yukarıdan bakan edası, kendini bir saha ile sınırlamayıp farklı sahalara ait konulara girmesi karşıtlarınca onun tenkit edilen tarafları idi. Hakkında çoğu şahsiyata varan tenkitlerde muarızları Köprülü'nün Mekteb-i Hukuk'ta yerinde saydığını, hatta başaramadığı için orayı terketmek zorunda kaldığını söylemekten geri durmadılar. Daha sonraki yıllarda amansız düşmanı kesilen Ali Emîrî Efendi de yüksek tahsilini bitirememiş oluşunu yüzüne vurmak için ondan "sâbık idâdî mezunu Kiblelizâde" diye söz eder.

Türk fikir hayatı ve sosyal kalkınması için çok lüzumlu saydığı sosyolojinin daha başlardan itibaren Köprülüzâde'nin ilgi alanına girdiği görülür. Yayımlanmış ilk gazete yazısının içtimaiyata dair olduğunu söyleyen Mehmed Fuad'ın ilk kitabı da "Ulûm-ı Siyâsiyye ve İctimâiyye Kütüphanesi" külliyyatı içinde yer alan, Gustave le Bon'un *Psychologie des foules* adlı eserinden *Rûhu'l-cemâat* ismiyle yaptığı tercüme oldu (1909). Bunu aynı müelliften ikinci tercümesi *Rûh-ı Siyâset* ve

Müdâfaa-i İctimâiyye (la Psychologie politique et la défense sociale) takip etti (1911). Bu arada *İlm'ü'r-rûh-ı İctimai Tetebbûâtı – İlm-i Cem'iyet* adlı telif eserinin de basılmak üzere olduğunu haber verir.

1910'da "İlm-i Cem'iyet" adı altında sosyolojiyi başlı başına konu edinen beş uzun makalesi yayımlandı (*SF*, nr. 998, 8 Temmuz 1326, nr. 1013, 21 Teşrînievvel 1326). 1912'de zamanın tanınmış yayın müessesesi Muhtar Hâlid Kitabevi adına *Sosyoloji Tetebbûâtı* adlı bir eserinin neşredileceği ilân edilir (*Sabah*, nr. 7675, 3 Safer 1329 / 21 Kânunusânî 1327). Onun Fecr-i Âtî yayınları arasında çıkacağı kaydedilen *İbsen ve Felsefe-i İctimâiyye* adlı eserinin de mihreri yine sosyoloji idi. 1912 yılında *Hak* gazetesinde yazdığı başmakalelerde sosyolojik konular ve düşünceler ön planda yer alıyordu. Bununla birlikte Fuad Köprülü'nün memleketimizde sosyoloji fikriyatını hazırlama ve yayma istikametindeki bu çalışmaları Türkiye'de sosyolojinin tarihiyle ilgili araştırmaların meçhulü kalmıştır (meselâ krş. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Türk Sosyoloji Tarihinde Prof. M. Fuad Köprülü'nün Yeri ve Hizmetleri", *İFM*, XXV/4, Temmuz 1966 – Eylül 1966, s. 129-139; Lütfi Erişçi, "Türkiye'de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası", *İÜ Sosyoloji Dergisi*, I [1942], s. 158-169). Sosyolojiye karşı büyük ilgisi onu bu sahada ihtisaslaşmaya götürmemiş olsa bile bu disipline kazandığı formasyon sonraki ilmi çalışmalarına çok sağlam bir zemin hazırlamıştır. Başlangıçta yalnız edebiyatla münasebetli olduğu görülen sosyoloji ilgisi daha sonra tarih ve kültür tarihiyle bağlantılı hale geldiğinde Köprülü'nün en önemli eserlerinin yolunu hazırlayan başlıca hususlardan biri olacaktır. Köprülüzâde'nin Gustave le Bon tercümeleri, Ahmed Şevki'nin *Rûhu'l-cemâat*'taki tercüme yanlışlarını belirten tenkidi başta olmak üzere ("Tenkid", *İctihad*, nr. 24, 1 Haziran 1327, s. 735-739) çeşitli tenkitlere hedef oldu. Buna mukabil Ahmed Hâşim kendisini parlak ifadelerle övmüş ("Servet-i Fünûn'a Bir Mektub", *SF*, nr. 1047, 16 Haziran 1327, s. 162-163), Bahâ Tevfik de onun bu tercümeleriyle memlekette sosyolojinin tanınması yolunda önemli eserler kazandırdığını belirtmiştir ("Bizde Felsefe", *Yirminci Asırda Zekâ*, nr. 4, 16 Nisan 1328, s. 54).

Zaman zaman hacimli birer dizi haline gelen makaleleriyle Batı edebiyatı ve edebiyatçılarını, Batı'nın fikrî aktüalitesini

Türk okuyucusuna aktarmaya çalışan Köprülüzâde, kendinden önce *Servet-i Fünûn* kadrosu içinde Ahmed Şuayb'ın *Hayat ve Kitaplar* ile yaptığı işi daha sonraki zamanın Batılı şahsiyetleri ve isimleri etrafında devam ettirmek istedi. *Hayât-ı Fikriyye - Tetebbuât-ı İlmiyye ve Felsefiyye* adlı ilk telif eserini bu düşünce ile yayımladı (1910). O sıralarda adı çok geçen fikir adamı Roberto Ardigo'nun yanı sıra İskandiv edebiyatını ve Parnas şairlerini tanıtmaya yönelik bu eserin önsözü, Köprülü'nün zamanın Türkiye'sine sosyolojik yönden bakışlarını ve memleketin istikbali için şart gördüğü fikrî uyanışa dair düşüncelerini aksettirmesi bakımından ayrı bir değer taşımaktadır. 25 Nisan 1910'da telifi tamamlanan eserin daha basılmadan önsözüne derginin sayfalarında ayrıca yer verilmiştir (Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Kâri-lerime", *SF*, XXXVIII/987, 22 Nisan 1326, s. 398-399). Köprülü bu önsözde, Türk toplumunun gerçekleştirilen siyasî inkılâptan başka büyük bir fikrî ve içtimâî inkılâba da muhtaç bulunduğu işaret ederek bunun ancak memleketin fikir hayatında bir uyanış meydana getirmekle mümkün olacağını söylemiş, bu uyanışın Batı'nın tenkit, edebiyat, sosyal ilimler ve hukuk sahalarındaki birikimlerini fikir hayatımıza nakledip gençliğe kazandırmak sayesinde gerçekleştirebileceği üzerinde durmuş, bir külliyyat teşkil etmek üzere tasarladığı *Hayât-ı Fikriyye*'yi bu gayeye hizmet etme düşüncesiyle hazırladığını söylemiştir. O günün Türkiye'si için ifade ettiği değeri ve mânâyı ortaya koyan bir tanıtma yazısında kitabın Köprülüzâde'den mühim eserler beklentisini haklı çıkardığı belirtilmektedir (Fâzıl Ahmed [Aykaç], "Mehmed Fuad ve Hayât-ı Fikriyyesi", *a.g.e.*, XXXIX/995, 17 Haziran 1326, s. 99-100).

Köprülü'nün değişik zamanlardaki bazı ifadelerinden Türk edebiyatı tarihine ilgisinin erken yaşlarda başladığı anlaşılmaktadır. Burada 1905 yılında tanıştığı Recâizâde Mahmud Ekrem'in bazı tavsiyelerinin de bu hususta payı olduğu zikredilmelidir. Henüz Fecr-i Âtî devresinde iken Şeyh Galib hakkında hazırladığı uzun bir araştırma dizisiyle daha sonraki yıllarda Bursalı Ahmed Paşa'ya dair çalışmasını Recâizâde'ye ithaf etmesi bu hususu açıklığa kavuşturmuştur. Mehmed Fuad *Servet-i Fünûn*'da bir yandan Paule Verlaine, Jacobsen, Catulle Mendes, Henri de Regnier ve Roberto Ardigo'ları tanıtırken aynı zamanda edebî geç-

mişimize yönelişinin ilk örneklerini de ortaya koymaya başladı. Bu vadide müstakil ilk yazısı olan, Sinan Paşa ve *Tazar-ru'nâme*'si üzerinde yeni dikkat ve bilgiler getiren geniş hacimli makalesini Bâkî hakkındaki araştırması takip etti. Şeyh Galib'e dair yedi uzun makalelik çalışması Şeyh Galib üzerinde o zamana kadar ortaya konulmuş en etraflı monografiyi teşkil etmekte idi. Onun bu sıralarda birden ilgi odağı haline gelen *Hüsn ü Aşk* şairi hakkında bir şiirinin de bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır ("Şeyh Galib", *Me-hâsin*, nr. 1, Eylül 1324, s. 40-42).

Mehmed Fuad bu devrede kaleme aldığı "Din ve Edebiyat", "Edebiyat ve Ahlâk", "Sanatkâr ve Hayat", "Millî Terennümlerimiz" gibi makalelerinde edebiyat müessesesine sosyolojik açıdan yaklaşırken zaman zaman edebiyat tarihimizi ilgilendiren bazı noktalara dokunmaktan da geri kalmadı. Adını özellikle "Meçhul Âbideler" koyduğu yazısı (*SF*, XLI/1066, 27 Temmuz 1327, s. 601-602), onun edebiyat tarihçisi hüviyetinin teşekkülünü göstermesi bakımından bir vesika değerini taşır. Bu yazı daha o yıllarda Köprülü'nün edebiyat tarihimize yönelmeyi bir ilmî ihtiyaç, millî haysiyet ve bir millî vazife olarak algıladığını göstermektedir. Bu çift yönlü bakış, hayatı boyunca Köprülü'nün edebiyat tarihi çalışmalarının bütününe hâkim olan temel felsefeyi teşkil etmiştir.

Fecr-i Âtî yıllarının öne çıkardığı bir diğer taraf onun sahip bulunduğu tenkidî zihniyet ve tenkit kabiliyetidir. Bütün ilmî hayatına hâkim olan bu nokta, *Genç Kalemler* mecmuasının ortaya attığı yeni lisan davasına karşı giriştiği polemikte çok daha belirginleşir. Yeni lisan hareketine karşı İstanbul basınında ilk polemigi başlatan Köprülü, hareketin adındaki gariptenen tarafa dokunup bunun yapma bir dil meydana getirme yolunda bir te-

şebbüs olduğu zannını uyandırdığına dikkat çekmiş, yazı dilinde geçen Arapça ve Farsça terkipleri tasfiyeye yönelik teklifleri dile müdahale olarak görmüş, estetik yönden bir yaklaşımla konuyu bilhassa nazım sahası planında ele alıp doğuracağı uygunsuzluk ve olumsuzluklar üzerinde durmuş, dilin müdahaleyle gelmez bir varlık olduğu gerekçesinden hareketle yeni lisancılara tezini çürütmeye çalışmıştır. Köprülü'nün kendilerine yönelttiği tenkitlere tahammülsüzlük gösteren yeni lisan cephesi mensupları polemigi gittikçe şahsiyat vadisine çekerek meseleyi aynı zamanda millî edebiyat münakaşası haline dönüştürdükleri sırada Köprülü, "Tıp Fakültesi'nden altmış talebe nâmına" diye imzalı bir beyannâmede Türklük dünyasına karşı birtakım duygu ve düşünceler taşımakla suçlandı ("Bir Târize Cevap-Köprülüzâde Fuad Bey'e", *Genç Kalemler*, nr. 17-18, Mart 1328, s. 152). Bu yazıya karşı Köprülü'nün cevabı, başından beri estetik endişelerin tesiri altında ısrarla sürdürdüğü görüşlerini içine girmekte olduğu Türkçü atmosferin de tesiriyle terketme arefesinde bulunduğu sırada milliyetçi bir nefis müdafaasını ifade etmekteydi ("Türklük ve Yeni Lisan", *SF*, XLII/1091, 19 Nisan 1328, s. 519-520). Bunun ardından gelen "Küçük Bir Mudhike" adlı yazısı (*a.g.e.*, XLIII/1095, 17 Mayıs 1329, s. 51), kendisine karşı yürütülen ve iyiden iyiye bir şahsiyat davası halini almış olan tenkit ve ithamlara karşı son cevabı, fakat o zamana kadar verdiği cevapların da en şiddetlisi oldu.

1908'de Türk Derneği, 1911 yılı Ağustosunda Türk Yurdu Cemiyeti, 1912 Martında Türk Ocağı ve 1914 ilkbaharında Türk Bilgi Derneği'nin ortaya çıkışı ile müesseseseleşen Türkçü görüş ve ülküyle Köprülü'nün buluşması geç olmadı. Ziya Gökalp'in büyük nüfuzuyla bu düşüncüyü bir ideal olarak benimseyen iktidar partisi İttihat ve Terakkî çevresiyle yakın münasebet içine giren Mehmed Fuad, Maarif Nâzırı Emrullah Efendi'nin 1910'daki ilk maarif vekilliği sırasında lise öğretmeni olarak tayin edildi. Öte yandan partinin yayın organı durumundaki *Hak* gazetesinin kendisine ayrılan başmakale sütununda yazmaya başladı. Emrullah Efendi'nin 1912 yılındaki ikinci vekilliği sırasında resmî hayatta ilk defa aktif rol alma fırsatını buldu. Eğitimde islahat yapmaya çalışan Emrullah Efendi'nin İstanbul Sultânisi'nde lise ve sultâniler için yeni bir edebiyat müfredat programı hazırlamak-

Mehmed
Fuad
Köprülü

la görevlendirdiği komisyonda yer alarak edebiyat öğretiminin yeni bir zihniyetle düzenlenmesi ve edebiyat tarihinin ayrı bir ders olarak kabul edilip programlara konulmasında önemli rol oynadı. Bununla da kalmayarak *Ma'lûmât-ı Edebiyye* adlı ders kitabını (I-II, İstanbul 1912-1913) beraber hazırladıkları Fecr-i Âtî topluluğundan arkadaşları ve sultanîden meslektaşları Şehabeddin Süleyman ile birlikte, edebiyat tarihini medeniyet tarihinin bir şubesi olarak gören yeni bir anlayışla *Yeni Osmanlı Târih-i Edebiyyâtı* isimli ilk lise edebiyat tarihi kitabını meydana getirdi.

1912-1913 yılları Köprülü'nün fikrî hayatında bir geçiş ve dönüm noktasıdır. *Genç Kalemler*'in yeni lisan ve beraberinde yürüttüğü millî edebiyat tezine karşı giriştiği fikir mücadelesi ve Ziya Gökalp'le yakınlaşması onun zihniyet ve tutumunda Türkçü düşünüş istikametinde bir sarsıntı ve uyanış meydana getirdi. Esasen kendisi de yazı dilimizin bir sadeleşme süreci içine girmiş olduğunu kabul ediyor, ancak onun tabii gidişine müdahaleyi doğru bulmuyordu. Giriştiği tartışmanın aldığı seyir bir merhalede "Türklük ve Yeni Lisan" adlı yazısıyla millî duygularını kâğıda dökmeye vesile olurken aynı zamanda onun millî hedefe doğru bir mihver değiştirme arefesinde olduğunu gösteriyordu.

1912'ye gelinceye kadar yazı faaliyeti hemen hemen yalnız Fecr-i Âtî'nin neşir organı *Servet-i Fünûn*'la sınırlı olan Köprülü bu yılın ilk aylarından itibaren basın âleminde alan genişletmeye başladı. *Genç Kalemler* ile giriştiği polemik *Servet-i Fünûn* sayfalarında devam ederken mart ayından itibaren ağustosun ilk haftasına kadar beş ay boyunca *Hak* gazetesinin başmakale sütununu üstlendi. Gazetenin haftalık edebî ilâvelerinde de makale ve şiirleri yayımlandı. Köprülü'nün 1912 ilkbaharının başlarından itibaren *Servet-i Fünûn*'daki yazıları gittikçe seyrekleşmeye başlar. *Servet-i Fünûn*'da çıkan sondan bir önceki yazısı olan "Millî Terennümlerimiz" adlı makalesinin (XLIV, nr. 28, Kânunusâni 1328 [10 Ocak 1913]) arkasından Türk Ocağı'nın yayın organı *Türk Yurdu* dergisinin 6 Şubat 1913 tarihli sayısında "Ümid ve Azim" isimli ilk makalesi yayımlandı. Ebüzziyâ Tevfik'in ölümü dolayısıyla kaleme aldığı makale onun *Servet-i Fünûn*'daki son yazısı oldu (XLIV, nr. 1140, 28 Mart 1329 [10 Nisan 1913], s. 507-508). Ziya Gökalp'in

Türk Yurdu'ndaki ilk yazısı olan "Kızilema" şiirinin çıktığı nüshanın ardından gelen nüshadaki "Ümid ve Azim" onun Türkçü cephede yer almasının açık bir habercisi olur ve Köprülü imzası bundan sonra *Türk Yurdu* sayfalarında görülmeye başlar. Öte yandan *Hak* gazetesine hız kazanmış olan gazete yazarlığını 1913 yılının ikinci ayından itibaren *Tasvîr-i Ef-kâr* gazetesinin yazı kadrosu içinde devam ettirdi. Türk Derneği ve Türk Ocağı gibi milliyetçi kuruluşların ortaya koyduğu, gittikçe gelişmekte olan atmosfer içinde bu görüşleri benimseyen İttihat ve Terakkî'ye yakın milliyetçi çevrelere yaklaşma ihtiyacının sevkıyla Köprülü'nün tuttuğu bu yeni istikamet, onun 1912 yılı ilkbaharında İstanbul'a gelmiş olan Ziya Gökalp'in tesir alanına girişinde iza-hını bulmaktadır. İttihat ve Terakkî çevresindeki münasebetlerin sağladığı uygun ortam Ziya Gökalp ve Köprülü arasında bir yakınlığın kurulmasına imkân hazırladı. Selânik'te iken onun yazılarını ve *Genç Kalemler* ile girişmiş olduğu tartışmayı ilgiyle takip eden Ziya Gökalp, bu tartışmalar sırasında derginin yazı heyetince bir ara Selânik'e davet edilmiş olan Köprülü'yü yakından tanıma fırsatını bulduğunda istidat sahibi gördüğü birçok genç gibi onu da çevresine almakta tereddüt etmedi. Sosyolojiye olan ilgisini ayrıca takdir ettiği Köprülü'ye Durkheim sosyolojisinin kapılarını açarak onu bu yoldan hareketle Türklüğün Orta Asya'daki derinliklerine uzanmaya teşvik etti. Dârülfünunun diğer şubeleri gibi 1912 yılında yeni bir düzen verilmeye çalışılmış olan Edebiyat Fakültesi'nde ihdasına ihtiyaç duyulan Türk edebiyatı tarihi dersi için Ziya Gökalp'in sağladığı büyük destek sonucu Köprülü'ye fakülte meclisinin kararı ve Maarif Nâzırı Şükrü Bey'in onayı ile 20 Kasım 1913 tarihinde dârülfünun muallimliği pâyesi verildi.

Fuad Köprülü'nün hayatının tamamıyla ilim mecrasında yürüdüğü bu yeni safhasına geçmeden önce edebî faaliyetinin Türkçü cephede aldığı istikamet üzerinde durmak gerekir. Bu yeni cephenin getirdiği değişiklikler Köprülü'nün ilkin şiirinde ve edebî yazılarında kendini gösterir. Geçmiş yıllarda hararetle savunduğu aruz vezni ve Arapça-Farsça terkipsiz olmayacağını söylediği şiir dili yerine evvelce karşı çıktığı cephenin şiirde aradığı bir değer olarak hece vezni ve terkiplerden arınmış bir ifade tarzını benimsedi. Balkan Harbi ve uğranılan bozgunların

memleket çapında yarattığı millî hassasiyetin ilhamları ile yazdığı "Ümid ve Azim" makalesiyle (TY, yıl: 2, nr. 8, 24 Kânunusâni 1328, s. 240-247) onu takip eden büyük şiiri "Türk'ün Duası" (a.g.e., yıl: 2, nr. 10, 21 Şubat 1328, s. 289-296; nr. 11, 8 Mart 1328, s. 324-330), yer aldığı safta şahsiyetine hâkim olan köklü değişimi aksettiren ilk yazıları oldu. Onun bu dönemde *Türk Yurdu*'nda çıkan diğer şiirleri ve edebî yazılarının da Balkan Harbi'ndeki felâketlerin doğurduğu ıstıraplar etrafında merkezleştiği görülmektedir. Köprülü, Türkçü düşünüşün en önde neşir organı olan bu dergideki ilk yazısı "Ümid ve Azim"de İslâmî ahkâmdan Göktürk yazıtlarına kadar uzanan bir düşünceler silsilesi içinde Bergson'un "élan vital" görüşünü dile getirerek Türk gençliğini içine düştüğü ümitsizlik ve yılgınlıktan sıyrılıp atılım yapmaya çağırıyordu ve ona irade felsefesini telkin ediyordu. Bu sarsıcı yazının akisleri, yayın hayatına yeni giren diğer bir Türkçü derginin başyazısında hemen kendini gösterdi ("Ümid ve Azim -Türk Gençlerine-", *Büyük Duygu*, nr. 3, 30 Mart 1329, s. 23-24). Bu yazı *Türk Yurdu*'ndakinin bir nazîresini, aynı kalemde çıkmış gibi olan daha kısa bir versiyonunu ortaya koyuyordu. Köprülü'nün tercüman olduğu duygu ve düşünceleri çok geçmeden Mehmed Âkif de aynı istikamette şiire dökmekteydi ("Etühlikünâ ...", *Sebîlürreşâd*, X, nr. 239, 28 Mart 1329 / 4 Cemâziyelevvel 1331, s. 73).

Köprülü, *Türk Yurdu*'nun iki sayısında yer alan "Türk'ün Duası"nda bir yandan ihtisamlı bir atmosfer yaratmak gayesiyle terkiplerle yüklü bir ifadeye yer verirken, öte yandan manzumenin aruza ve terkipli dile veda edişin arefesinde olduğunu hissettiren "Eski Bir Türk Terennümü" diye adlandırdığı bir ara parçasında henüz heceye gitmeden Arapça-Farsça terkiplerden tamamen arınmış bir şiir dilinin ilk denemesini ortaya koyuyordu. Türkçü / Turancı motifler bütün şiir boyunca iyiden iyiye belirginleşiyor, o zamana kadar şiirine hâkim olan ferdî romantizm yerini milletçe duyulan ıstıraplara, Türkçü / Turancı millî bir romantizme bırakıyordu. Türk ordusunun savaşın başından beri üst üste uğradığı mağlûbiyetlerle Çatalca'ya çekildiği, Edirne'nin düşmek üzere olduğu günlerde yazılan bu manzume yayımlanmasının ardından hemen bestelenerek sahnede icrasına girişilmiş, edebî yönden tahlilî ve tenkidî bazı görüşlerle birlikte bir değerlendirilmesi de yapılmıştır (Rübâb [= Şehâbeddin Süleyman],

“Hareket-i Edebiyye”, *Rübâb*, nr. 49, 28 Şubat 1328, s. 82-84; nr. 51, 14 Mart 1329, s. 114-116). Yeni harflerle neşrini gerçekleştiren Fevziye Abdullah Tansel’in manzumeyi Balkan Savaşı’ndan sonra yazılmış göstermesi (“Fuad Köprülü’nün Türk Ocaklılar’la İzmir Seyahati ve Temsil Edilen Manzum Tiyatrosu: Türk’ün Duâsı”, *TK*, VIII/92, Haziran 1970, s. 518) doğru değildir.

Fuad Köprülü Balkan Savaşı acıları serisini, Edirne’nin düşman eline düştüğü günlerde nesir olarak yazdığı “Hicret Mâtemleri” ve hece vezniyle yazılmış “Meriç Türküsü”, “Hicret Türküleri” manzumeleriyle sürdürürken aynı tonda “Süngü Altında”, “Hicret Hikâyelerinden” başlıklı iki hikâye kaleme aldı. Edirne’nin geri alınışının ardından yazdığı “Anadolu Akşamı” savaş boyunca çekilen sıkıntıların bir tesellisi gibi gelir. Bu manzumeler, millî romantizmin birer ifadesi oluşları yanında Köprülü’nün millî vezin sıfatıyla heceyi artık bırakmamak üzere benimsediğini göstermektedir. Köprülü Umumî Harp yıllarında da yine hece vezniyle “Şehidin Rüyası”, “Şehid ve Hilâl”, “Son Akın”, “Şehid Mezarı”, “Şehidlerimiz”, “Kış” manzumeleriyle o büyük savaşın terennümlerini; “Ortaç Yolcuları”, “Deli Ozan”, “Akpinar Perileri”, “Akıncı Türküleri”, “Hakan”, “Yamaçlarda Kaval”, “Altın Saz” manzumeleriyle de Türkçü romantizmin örneklerini verecektir.

1913 yılı sonlarında başlayan dârülfünun hocalığı ve özellikle 1914’ten itibaren gittikçe artan ilmî faaliyetleri Köprülü’nün şirden ve şairlikten giderek uzaklaşmasına yol açtı. *İkdam* gazetesindeki savaş merkezli şiirleri ayrı tutulursa bir kısmı 1917-1918 yılları arasında *Yeni Mecmuâ*’da, bazıları da 1919’da *Büyük Mecmuâ*’da çıkan son manzumelerini M. F. rumuzuyla yayımlıyordu. Pedagojik amaçla nazma döküp bazılarını 1917’de *Talebe Defteri* dergisine verdiği “Nasreddin Hoca Hikâyeleri”ni 1918’de kitap haline getirdikten sonra nazımda kalemini sadece takma adlar altında neşrettiği mizahî tarzındaki manzumeler için kullanılan Köprülü, bu defa da Fecr-i Âtî estetiğinden Türkçü cepheye geçmesi yüzünden görüş ve kanaatlerinde istikrarsızlıkla itham edilmekteydi (bu konuda bir örnek olarak bk. Raif Necdet, *Hayât-i Edebiyye*, İstanbul 1922, s. 65).

Fuad Köprülü’nün akademik hayatının başlangıcı edebiyat ve fikir hayatına girişi kadar erken oldu. Henüz yirmi üç yaşında bir gencin dârülfünunda kürsü sahibi

olması bazı çevrelerce yadırgandıysa da kendisi, tayini bahis konusu edildiği sıralarda Türk edebiyatı tarihini okutacak daha yetkili kimsenin bulunmadığı iddiası ile adaylığını ilân etmiş, Türk edebiyatı tarihi araştırmalarında bir devir açtığı kabul edilen “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul” adlı büyük makalesini de tayininden bir ay kadar önce yayımlamıştı. Bu tayin, Fuad Köprülü’yü memleket ilmine olduğu kadar dünya Türkolojisi’ne de kazandıracak bir başlangıç oldu. Ziya Gökalp’in yanında Türkçü zihniyetle ilim hayatında büyük açılımlar göstermeye başlayan Köprülü, devamlı ve süratli bir tempo ile kendini geliştirme kabiliyeti ve içinde yer aldığı akademik mevkîin çalışma şartları bakımından sağladığı imkânlarla büyük mesafeler katederek ilim hayatının zirvelerine doğru yükselmeye başladı.

Köprülü’nün günümüzde dahi önemini koruyan “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul” ile başlayan çıkışının ardından önceki yılların hazırlık ve birikiminin ilk ciddi verileri birbiri ardı sıra gelmeye başladı. Daha önce Türk Derneği’ndeki ilmî toplantılarda birikimi ve orijinal görüşleriyle dikkat çeken Köprülü, derneğin daha teşkilâtli ve daha gelişmiş devamı olan Türk Bilgi Derneği’nin üyeleri arasında yer aldı. Derneğin idare heyeti sekreterliğinin yanı sıra seçilmiş bulunduğu Türkiyat şubesinin sekreterliği de ona havale edildi (27 Mart 1914) (“Türk Bilgi Derneği”, *Bilgi*, nr. 6, Nisan 1330, s. 647). Daha önce de 12 Mart 1912’de faaliyete geçen Türk Ocağı’na katılmış bulunuyordu. Bu defa millî araştırmalara zemin hazırlamak, ehemmiyeti yavaş yavaş anlaşılmakta olan Türkiyat çalışmalarına imkân açmak düşüncesiyle 23 Mart 1915’te kurulan Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tedkik Encümeni’nin sekreterliğine getirildi. Adı Türkiyat Cemiyeti olarak düşünülmüşken Sadrazam Said Halim Paşa’nın karşı çıkması yüzünden bu şekle çevrilmiş olan encümenin ilmî araştırmalara tahsis edilen *Millî Tetebbûlar Mecmuası*’nın idaresi de ona verildi.

Alelâde bir derviş, ümmî bir hak âşığı diye bilinmekte olan Yunus Emre’yi, hakkında o zamana kadar yazılmış olanların hepsinden çok daha ciddi ve daha ileri boyutta ele aldığı makalesi ve onun ardından şahsında Orta Asya ve Anadolu kültür birliğini ortaya koymaya çalıştığı Ahmed Yesevî’yi ilk defa ilim âlemine tanıtan araştırması asıl Köprülü’nün ön habercisi oldu (“Tercüme-i Hâl: Yunus

Emre”, *TY*, yıl: 2, nr. 19, 27 Haziran 1329, s. 612-621; “Türk Edebiyatı Tarihi: Yunus Emre-Âsârı”, *a.g.e.*, yıl: 3, nr. 3, 17 Teşrinievvel 1329, s. 922-930; “Türk Edebiyatı Tarihi: Hoca Ahmed Yesevî. Çağatay ve Osmanlı Edebiyatları Üzerindeki Te’siri”, *Bilgi*, nr. 6, Nisan 1330, s. 611-645). Kendisini dört beş sene sonra Türkoloji’de milletlerarası bir şöhrete yükseltecek büyük eseri *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*’ın temeli bu iki makalede atılmaktaydı. 1915 yılına gelindiğinde *Millî Tetebbûlar Mecmuası*’nda ilim âlemine sunduğu üç büyük ve önemli araştırması yayımlandı (“Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşei ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe” [nr. 1, Mart-Nisan 1331]; “Türk Edebiyatının Menşei” [nr. 4, Eylül-Teşrinievvel 1331]; “Selçukîler Zamanında Anadolu’da Türk Medeniyeti” [nr. 5, Teşrinisâni-Kânunuevvel 1331]).

Köprülü’nün araştırmalarındaki süratli gelişmeye, kabiliyeti ve büyük çalışma iradesinin yanında döneme mahsus şartların da bir yardımı olmuştur. Dârülfünuna tayininden bir süre sonra I. Dünya Savaşı’na girilmiş, eli silâh tutanlar cepheye gittiğinden sınıflarda talebe mevcudu birkaç kişiye inmişti. Bu durumda hocalara araştırma ve telifle meşgul olabilecekleri geniş vakit imkânı doğmuş bulunuyordu. Daha Fecr-i Âtî ve lise öğretmenliği yıllarından başlayarak Kütübhâne-i Umûmî (bugünkü Beyazıt Devlet Ktp.), Nuruosmaniye, Süleymaniye, Râgıb Paşa gibi kütüphanelerde kendisini yazma eserlerle meşgul oluren görenlerin dikkat ve takdirini çeken genç Köprülü bu muhitte İsmail Saib (Sencer), Bursalı Mehmed Tâhir gibi kitâbiyat âlimleriyle tanışarak kendilerinden istifade etti. Araştırmalarını derinleştirmek için ihtiyaç duyduğu Garp neşriyatını temin hususunda İttihat ve Terakkî Partisi’nde nüfuz sahibi olan Ziya Gökalp’in mühim yardımlarını görür, istediği yayınlar Maarif Nezâreti’nce ismarlanarak Köprülü’nün istifadesine sunulur (krş. Hâlîde Edib [Adıvar], *Memoirs of Halidê Edib*, London 1926, s. 316).

Fuad Köprülü’nün savaş yılları sırasındaki verimli araştırma ve yayın faaliyetine, *Millî Tetebbûlar Mecmuası* ve *Türk Yurdu*’ndan sonra 1917’de Ziya Gökalp’in idaresinde *Yeni Mecmuâ*’nın yayın hayatına girmesinin büyük tesiri oldu. Zamanın gözde bir iki gazetesine de yazı veren Köprülü’nün geniş bir okuyucu zümresine araştırmalarını iletebilmesi

hususunda bu dergi büyük faydalar sağladı. *Yeni Mecmua* devresi, Türk sanat tarihiyle büyük kültür merkezi olmuş şehirlerin tarihinin onun ilgi alanına girmeye başladığını haber verir. Bu dergiye sanat tarihçisi Heinrich Glück'ün Türkçe tercümesini koydurduğu "Türk Sanatı" adlı önemli yazısına (nr. 59, 29 Ağustos 1918, s. 129-132; nr. 60, 5 Eylül 1918, s. 149-152) zeyil olmak üzere yazdığı "Türk Sanatı" başlıklı makalesi (nr. 61, 12 Eylül 1918, s. 169-172), onun Türk medeniyeti tarihi açısından bu sahanın meselelerine ne kadar vukufu nüfuz ettiğini ve bunların münakaşasına hazır bir birikime erişmiş olduğunu göstermektedir.

Dârülfünuna ilmî ihtiyaçlara cevap verecek modern bir kütüphane kazandırmak yolunda çalışmalarında bulunan Köprülü, I. Dünya Savaşı yıllarında özellikle Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri kadrosunda vazife almış Alman ilim adamları ile birlikte bu uğurda büyük gayretler sarfetti. Bunun neticesinde dârülfünuna mühim yazma eser koleksiyonları satın alındı.

Fikir hayatının her devresine eşlik etmekten geri kalmayan tenkit ve hücumlar Köprülü'nün dârülfünün hocalığı ile başlayan yeni dönemde de eksik olmadı. Bunlardan bazıları doğrudan doğruya şahsiyat vadisinde cereyan ederken bir kısmı ilmî zeminde yürüyen tartışmalar olarak ortaya çıktı. Köprülü'nün şahsiyat meselesinde karşılaştığı en ağır hücum, Ali Emîri Efendi'nin I. Dünya Savaşı esnasında başlayıp Mütareke yıllarında da ısrar ve inatla sürdürdüğü mücadeledir. Ali Emîri Efendi, onun Köprülüler soyundan geldiğini reddederek Kiblelizâdeler'den olmayı kabul etmesi yönünde ardı kesilmez ısrarları ile yetinmeyip *Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl ve İlk Mutasavvıflar* gibi değerli eserlerini toptan kötüler. Daha da ileri giderek *Yeni Mecmua*'da çıkan bazı makalelerindeki ufak tefek hatalarını diline dolayip işi cehaleti yüzünden dârülfünundan atılmasını istemeye kadar vardırı. Köprülü bütün bu saldırılara ağır başlılıkla sadece bir defa için cevap vermekle yetinmiştir ("Bir Hiciv Münasebetiyle", *YM*, nr. 44, 16 Mayıs 1918, s. 346-347).

Fuad Köprülü, ciddi araştırmaların birbirini takip ettiği bu büyük açılım devresini 1919'da yayımlanan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*'la noktaladı. Beş yılı aşkın bir süreden beri çalıştığı bu büyük eserin basımına geldiğinde İttihat ve Terakkî iktidarının çökmesi, Ziya Gö-

kalp'in ve ülkenin her kesimden önde gelen şahsiyetlerinin Malta'ya sürgüne gönderilmesiyle birlikte Köprülü'nün "hayatımın en sıkıntılı yıllarını yaşadığım" dediği devre başladı. Ziya Gökalp tutuklanıp Bekir Ağa Bölüğü'ne konulduğunda ihtiyaten babası İsmâil Fâiz Bey'i onun ziyaretine gönderen Köprülü de bir ara tutuklanarak oraya sevk edildi, ancak kısa bir süre sonra serbest bırakıldı. Hürriyet ve İtilâf iktidarının dârülfünün üzerinde mânevî baskı kurduğu dönemde basımı tamamlanan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*'a telif ücreti bile tahakkuk ettirilmedi.

Köprülü, I. Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarında dârülfünunda öğretim üyesi olarak bulunanların yanı sıra yabancı askerî heyetlerde, müttefik veya daha sonra işgal kuvvetleri karargâhlarında tercüman sıfatıyla vazife alarak İstanbul'a gelmiş Batılı Türkolog ve müsteşriklerle tanışma fırsatını buldu. Edebiyat Fakültesi'nde Ural-Altay Türk dilleri mukayeseli grameri dersini veren Wilhelm Friedrich Carl Giese, tarihte usul dersini vermekte olan Johannes Heinrich Mordtmann, Fransız Şark Ordusu tercümanı olarak İstanbul'a gelen Fransız Türkolog ve dilcisi Jean Deny bunlardan ilk hatırlanacaklardır. Rus Türkologu Vladimir Aleksandroviç Gordlevski, daha II. Meşrutiyet yıllarından beri İstanbul'da ilmî çalışmalarını sürdürmekteydi. Türk dostu Macar Türkologu Imre Karácson da bu samimi münasebetlerin diğer bir halkasıdır.

Millî Mücadele yıllarında da Köprülü yeni ve orijinal araştırmalarını sürdürdü. 1920'de ilk, 1921'de ikinci kitabını ortaya koyduğu *Türk Edebiyatı Tarihi* ile Türkölüğün edebî geçmişi ilk defa ilmî ve metotlu tarihine kavuşmuş oldu. 1922 ve 1923'te ilim âlemine sunduğu "Anadolu'da İslâmiyet" adlı makalesiyle (*DEFM*, sene: 2, nr. 4, Eylül 1338, s. 281-311; nr. 5, Teşrinisânî 1338, s. 385-420; nr. 6, Kânunusânî-Mart 1339, s. 457-486) müsteşriklere ders veren bir metot zihniyetiyle Türk din tarihinin temellerini attı. Uyardığı büyük ilgi dolayısıyla bu araştırmalarının bir kısmı neticeleri, Şeyh Bedreddin hareketi etrafına bazı notlarla birlikte aynı yıl Almanca olarak da yayımlandı (Köprülüzâde Mehmmed Fu'ad, "Bemerkungen zur Religionsgeschichte Kleinasien", *MOG*, I/4 [1922], s. 203-222). Köprülü, bu dönemde de ilmî araştırmalarının yanı sıra memleketin fikir ve edebi-

yat aktüalitesinin meseleleri etrafında yazılar yayımlamayı sürdürdü. Dârülfünün seviyesi ve ondan beklenen hizmetler, Türkiye'de ilmî hayatın nasıl yükselebileceği gibi hususlar yazılarında üzerinde ısrarla durduğu konuların başında gelir. Köprülü'nün akademik hayatı Cumhuriyet döneminde de mühim yükselmeler kaydetti. Bu devrin ilk eseri olarak ortaya koyduğu *Türkiye Tarihi* (1923) münasebetiyle Atatürk'ün kendisine el yazısı ile yazıp gönderdiği tebrik ve teşekkür mektubu (Fuad Köprülü, "Bir Hâtıra", *TTK Belleten*, nr. 10, Nisan 1939, s. 277-279) Cumhuriyet'in kendisinden ve temsil ettiği Türkoloji'den beklentilerini ifade etmektedir.

Fuad Köprülü, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) dârülfünün rektörlüğüne seçildiğinde (1924) fakülte meclisinin kararı ile onun yerine Edebiyat Fakültesi dekanı oldu (*İleri*, nr. 2136, 30 Kânunusânî 1340). Aynı yıl Atatürk'ün arzusu ve Maarif Vekili Vâsif Bey'in (Çınar) teşebbüsüyle 22 Mart'ta Maarif Vekâleti müsteşarlığına getirildi (*Vatan*, nr. 344, 24 Mart 1340/1924). Müsteşarlığa tayini basında çok müsbet karşılanan Köprülü (meselâ bk. *Millî Mecmua*, nr. 13, 24 Nisan 1340, s. 207), idarecilik vasıf ve kabiliyetini ispatlayarak kendisinden beklenmekte olan icraatın bir kısmını kısa zaman içinde gerçekleştirmeye muvaffak oldu. Türkiyat Enstitüsü'nün kurulmasını sağlaması müsteşarlığı sırasında yerine getirdiği hizmetlerin en mühimidir. Atatürk'ün desteğini de alarak esaslarını ve statüsünü doğrudan doğruya kendisinin hazırladığı Türkiyat Enstitüsü'nün kuruluş kararı ve tüzüğü 12 Kasım 1924 tarihinde Vekiller Heye-

Mehmed Fuad Köprülü özel kütüphanesinde

ti'nce kabul edildi. Köprülü, sekiz ay hizmet verdiği müsteşarlıktan istifa edip (13 Kasım 1924) Edebiyat Fakültesi'nde 1941'e kadar sürdüreceği faaliyet ve araştırmalarına döndüğünde Vekiller Heyeti'nin kendisine verdiği tam yetkiyle Türkiyat Enstitüsü'nün başına geçti. Enstitü'nün birbiri ardınca gelen faaliyetleriyle Türk ilmi için yüz akı bir sayfa açılmış oldu.

Fuad Köprülü'nün ilmi hayatında 1923'ten itibaren milletlerarası kongreler, Batı akademik ilim kuruluşlarında çeşitli sıfatlarla üyelikler devresi başladı. 1922'de Société Asiatique'in abone üyeleri arasında ismi görülen Köprülü 1923'te Paris'te Dinler Tarihi Kongresi'ne davet edildi. Burada ortaya koyduğu yepyeni ve sağlam görüş ve bilgilerle Batılı âlimlerin yanlış bilgi ve kanaatlerini kökünden sarsan "Les origines du Bektachisme. Essai sur le développement historique de l'hétérodoxe musulmane en Asie mineure" adlı tebliğini sunan Köprülü, bu tarihten itibaren Batı ilim dünyasının vazgeçemeyeceği bir değer ve şöhrat olarak çeşitli kongrelere katıldı. 1925'te Sovyet İlimler Akademisi'nin daveti üzerine akademinin 200. yıl dönümünü kutlama merasiminde Türkiye'yi temsil etmek üzere Rusya'ya giden Köprülü'ye, 5 Kasım 1925'te Türkoloji'ye hizmetleri ve kazandırdığı orijinal araştırmalar dolayısıyla Sovyet İlimler Akademisi muhabir üyeliği tevcih edildi. 1926'da Türkiyat Enstitüsü'nde "Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler" adlı meşhur konferanslarına başlamadan önce İstanbul'a gelmiş bulunan Barthold ile birlikte Bakü Milletlerarası Türkoloji Kongresi'ne katıldı (26 Şubat – 6 Mart 1926). Kongrenin baş gündemini teşkil eden Türk dünyasında alfabe değişikliği ve ortak yazı dili meselesiyle ilgili olmak üzere "Türk Halklarında Edebî Dilin İnkişafı" adlı tebliğinin yanı sıra Anadolu'nun Türkleşmesi ve Anadolu'da dinî hareketleri konu alan diğer bir tebliğ sundu. Ayrıca Ali Şîr Nevâî hakkında da bir konuşma yaptı. Burada bıraktığı tesirin bir semeresi olarak *Âzerî Edebiyatına Ait Tedkikler* adlı kitabı aynı yıl Bakü'de yayımlandı. 1927'de, ilme yaptığı hizmetler dolayısıyla Heidelberg Üniversitesi tarafından fahri felsefe doktoru pâyesiyle ödüllendirildi. 1928'de Oxford Müsteşirlikler, 1929'da Londra Dinler Tarihi ve Harkov Müsteşirlikler kongrelerine orijinal tebliğleriyle katıldı. Aynı yıl Çekoslovak Şark Cemiyeti ile Alman Arkeoloji Cemiyeti'ne de muhabir üye seçildi. 1932'de

Leiden'de üç Batı diliyle çıkmakta olan *İslâm Ansiklopedisi*, Osmanlı-Türk edebiyatını menşelerinden son yüzyıla kadar terkibî bir şekilde ele alan geniş hacimli "Littérature turque 'othmanli'" maddesini yayımlayarak onun şahsında bir Türk ilim adamına ilk defa sayfalarını açtı (*Encyclopédie de l'Islam*, IV, 1932, s. 988^b-1018^b). 1931 yılında kurucusu olduğu *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nda yayımladığı *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bâzi Mülâhazalar* adlı büyük araştırması ile (I, 165-313) derin vukuf isteyen çok çetin bir alanda ilim âleminin yeniden dikkat ve takdirlerini üzerinde toplayan Köprülü, 1934 yazında Firdevsî'nin 1000. doğum yılı münasebetiyle Tahran'daki kutlama merasimlerinde Türkiye'yi temsil etti. Aynı yıl Sorbonne Üniversitesi tarafından Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesi üzerinde konferanslar vermek üzere Paris'e davet edildi. Burada Fransızca olarak sunduğu üç konferansın tesiri büyük oldu. Bu konferanslar 1935'te *Les origines de l'Empire ottoman* adıyla Paris'te basıldı. 1939'da Sorbonne Üniversitesi tarafından fahri doktorluk pâyesi verilmek üzere Paris'e davet edilen ve 9 Kasım'da yapılan bir törenle fahri doktorluk pâyesi tevcih edilen Köprülü'ye ayrıca 1937'de Atina Üniversitesi fahri doktorluk, 1939'da Macar İlimler Akademisi muhabir üyeliği, 1947'de Amerikan Şark Cemiyeti şeref üyeliği,

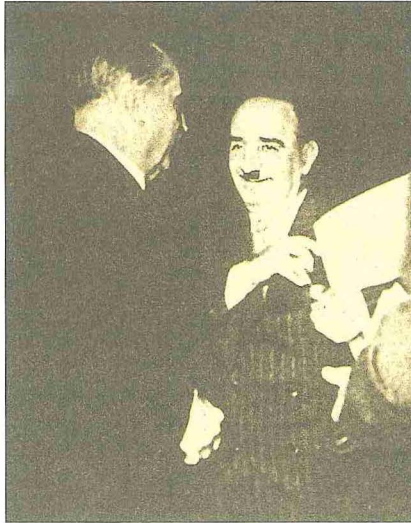
1956'da Karaçi Üniversitesi fahri hukuk doktorluğu unvanı verdi. Harvard Üniversitesi ile Ford Vakfı'nca hazırlanan ortak program uyarınca araştırmalar ve ilmî konuşmalar yapmak üzere çağrıldığı Amerika'ya giderek Harvard ile Columbia Üniversitesi Yakın ve Ortadoğu Enstitüsü'nde 13 Eylül 1958 ile 2 Temmuz 1959 arasında konferanslar ve seminerler verdi. 1959'da ayrıca Amerikan Tarih Cemiyeti tarafından şeref üyeliği ile taltif edildi. 1964'te Londra School of Oriental and African Studies de kendisini muhabir üyeliğe seçerek 1960'tan bu yana siyasî hayatın sarsıntılarına, çeşitli haksızlıklara hedef olan Köprülü'nün hatırını almak ister. 1939'da muhabir üyesi olduğu Macar İlimler Akademisi 1964 yılı başında bu üyeliği şeref üyeliğine yükseltti.

Köprülü, 1924 yılı Kasımında müsteşarlıktan ayrılıp dârülfünuna döndüğünde edebiyat tarihi dışında uğraştığı, yepyeni araştırmalar ortaya koyduğu mühim sahalar için de diğer yüksek öğretim müesseselerinde ders vermekle görevlendirildi. İlahiyat Fakültesi'nde Türk din tarihi, Mülkiye Mektebi'nde müesseseler tarihi, siyasî tarih ve Türk tarihi (1923-1929), Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nde (daha sonraki adıyla Güzel Sanatlar Akademisi) medeniyet tarihi derslerini okuttu (1926-1929). Vekâleten uhdesine İlahiyat Fakültesi dekanlığı verildi. Ayrıca arada Türk Tarih Encümeni başkanlığına da getirildi (6 Temmuz 1927).

Fuad Köprülü, Cumhuriyet'in ilk yıllarında *Türk Yurdu* ve özellikle Ankara'nın kültür ve fikir dergisi *Hayat*'ta ilmî makalelerinin yanında muntazaman yazdığı yazılarla Cumhuriyet ideolojisi istikametinde atılan adımları desteklemeye, memleketin ilim ve maarif alanında ilerlemesinin yollarını göstermeye çalıştı. Devletin maarif politikasına yön vermek üzere kurulan Hey'et-i İlmiyye'nin üyeliğini yaptı (1923-1924, 1926). Bununla birlikte bu dönemde, öteden beri benimsemiş bulunduğu inanç ve kanaatlerle resmî görüş ve inkılâbın bazı tasarrufları arasında uyumsuzluklar da kendini hissettirmeye başlar. Cumhuriyet öncesinden bu yana Arap harfleri yerine Latin alfabesinin kabulü tezine yazı ve konferanslarıyla hep karşı çıkmış ve bu yüzden tenkitlere uğramış olan Köprülü 1928 harf inkılâbıyla bu görüşünü terke mecbur kalır ve sonraları onun hayırlı neticelerinden bahseder.

Bütün medeniyetlerin kaynağını Orta Asya Türklüğü olarak gören, Türklüğün

Sorbonne Üniversitesi rektörü Sarrailh, Köprülü'ye nisani takarken

başka ülkelere yayılıp oralarda yerleşmesini Orta Asya'da yaşanmış büyük bir kuraklık hadisesine bağlayan, tarihin en eski çağlarında Anadolu'da yaşamış, devlet kurmuş halkları Türk menşeli göstermek isteyen resmî teze muhalif düşüncelere sahip olduğu bilinen Köprülü, 1930'lu yıllarla başlayan dönemde Türk Tarih ve Türk Dili Tedkik cemiyetleri gibi yeni yeni kurulmakta olan birtakım teşekküllerin dışında veya uzağında bırakıldı. Bu tutuma paralel olarak yüksek tahsil diploması olmadığı gerekçesiyle maaşı beşinci dereceye indirildi ve dekanlıktan uzaklaştırıldı (1931). 1932 yılı Temmuzunda toplanan I. Türk Tarih Kongresi'nde resmî görüşün sözcüsünün nakillerine cepheinden yüklenmek yerine dayanılan kaynakların eski değil yeni olması, bahis konusu bölgedeki halkın adı, etnik durumu gibi noktalara temas etmekle yetinmesi bile hoş karşılanmadığından aynı günün sonraki oturumunda söz alarak sabahki sözlerinin tenkit maksadı taşımadığı, düşüncelerini lâıykıyla ifade edememiş olduğu için yanlış anlamalara yol açmış olabileceği şeklinde özür dilercesine beyanda bulunduğu görüldü (*Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar. Müzâkere Zabıtları*, İstanbul 1932, s. 42-47, 50-51, 79). Orta Asya Türk tarihinin Barthold'un yanı sıra en büyük mütehasası sayılan Zeki Velidi Togan kuraklık nazariyesine karşı çıktığı için aynı gün hakarete uğruyor, ardından yalnız kürsüsünden değil Türkiye'den de ayrılmak zorunda kalıyordu.

Ekim 1932'de toplanan I. Türk Dil Kurultayı'nda medenî cesaret göstererek resmî görüşü sarsıcı bir konuşma yapan Hüseyin Cahit'i hırpalamaya çalışan sözcüler arasında dile müdahale düşüncesinin her zaman karşısında olmasına rağmen Köprülü'nün de bulunması (krş. *Birinci Türk Dil Kurultayı, Tezler. Müzâkere Zabıtları*, İstanbul 1933, s. 413-414), siyasi otoriteye hoş görünerek kendisine af yolunu açmak gibi bir psikolojiyle açıklanabilir. Divan edebiyatının millî bir değer ifade edip etmediği meselesi gündeme geldiğinde de bazan gösterdiği böyle bir ikili tutum muhaliflerinin kendisine karşı tenkit ve hücumlarına sadece malzeme hazırlar. Ancak siyasi şartların yalnız onu değil başka birçok şahsiyeti de böyle bir tutuma mecbur bıraktığı unutulmamalıdır. Netice itibarıyla resmî görüşe ters düşen "akortsuzluklar" şu veya bu şekilde giderildiğinden Köprülü, büyük başarılarla sürecek ilmî çalışmaları için muhtaç olduğu ortamı bulmuş oluyordu. Bu

dalganmaların aşılmasıyla, kendisine daima takdir duyguları besleyen Atatürk'ün sofrasında yer almış, Çankaya Köşkü'nün arzu edilen, fikrine değer verilen müdavimlerinden olmuştu (Atatürk'ün son zamanlarına kadar süren bu ziyaretler için bk. Özel Şahingiray, *Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938*, Ankara 1955, tür.yer.).

1933 üniversite reformu sırasında ordinaryüslüğe yükseltilen Köprülü yeniden Edebiyat Fakültesi dekanlığına getirildi. Atatürk'ün tensibiyle 1935 Haziranındaki ara seçimde Kars milletvekili oldu. Yine Atatürk'ün arzusu ile Mekteb-i Mülkiyye'de Osmanlı-Türk müesseseleri tarihi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde orta zaman Türk tarihi derslerini üstüne aldı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki derslerine devam etti. 1933 yılından beri Ankara'da çıkmakta olan *Ülkü-Halkevleri Dergisi* 1935 Temmuzundan itibaren Köprülü'nün idaresine verildi. 41. sayısından bu yana Türkojji ağırlıklı bir fikir ve kültür organı olan dergi, Köprülü'nün 102. sayısında ayrılışıyla (Ağustos 1941) şekil ve mahiyet değiştirerek bir süre daha yayımını sürdürdü.

Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, Atatürk'ün daha verimli çalışabilmeleri için kendilerine milletvekilliği imkânı sağladığı üniversite hocalarını bu iki vazifeden birini seçmek zorunda bırakınca Köprülü seçimini milletvekilliğinden yana kullandı (*Cumhuriyet*, 27 Eylül 1941). 1941'de İstanbul Üniversitesi'nden ayrıldıktan sonra Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ndeki hocalığına bir müddet daha devam etti.

4 Mart 1939'da üniversite hocalığının 25. yıl dönümünün büyük bir jübile ile kutlanması düşünülmüştü. Bu defa da karşıtları, ilk gençlik yazılarından bazılarını dillerine dolamak suretiyle birtakım itham ve aşağılamalara kalkışmaktan çekinmediler (meselâ bk. Halil Vedat Fıratlı, "İlim Zihniyeti ve Meslek Ahlakı", *Oluş*, Ankara, nr. 10, 5 Mart 1939, s. 145-146). Dergi, Hüseyin Cahit Yalçın'ın 1936 yılında çıkmış "Edebiyat Gecesi" adlı yazısını Köprülü aleyhinde malzeme olsun diye yeniden basar (s. 147). Hocalarını ve ilmini yakından tanımak fırsatını bulmuş öğrencileri de kendisine karşı girilmiş kampanyayı onu öven, yüksek ilmî şahsiyetini belirten yazılarıyla önceden karşılamak isterler (Zahir Güvemli, "Fuad Köprülü ve Metodolojimize Getirdiği Sosyal Ruh", *Yeni Birlik*, nr. 4, 1. Mart 1939, s.

10; Samim Kocagöz, "Hâdiseler: M. Fuad Köprülü", *a.g.e.*, s. 10).

1913'te başlayıp 1936'da tamamlanan *Encyclopédie de l'Islam*'ın tercüme, tâdil ve ilâve suretiyle Türkçe'sinin çıkarılması için 1940'ta harekete geçilirken Köprülü bu hareketin dışında bırakılmak istendi. Ancak ansiklopedinin başına getirilmiş olan Abdülhak Adnan Adıvar bu tertibi boşa çıkartarak Köprülü'nün yardımını sağlamaya muvaffak oldu (Orhan Köprülü, "Dr. Adnan Adıvar ve İslâm Ansiklopedisi", *TK*, nr. 95, 1970, s. 786-790; Caferoğlu, *TM*, XV [1968], s. 7). Ansiklopedinin 1941'de yayımlanan üçüncü fasikülünden itibaren Köprülü için verimli bir devre daha başlamış oldu. Bu dönemde *İslâm Ansiklopedisi*'nde "Aruz", "Âzerî Edebiyatı", "Çağatay Edebiyatı" gibi her biri birer kitap kapasitesinde maddeleri neşredildi. Vakıf müessesesi hakkında *Vakıflar Dergisi*'ne yazdığı büyük çaptaki incelemeleri, Türk hukuk tarihi araştırmaları için kurduğu *Türk Hukuk Tarihi Mecmuası* da bu devrenin kazançlarındandır.

II. Dünya Savaşı sonrasında memleket şartları Köprülü'yü aktif politikaya çekti. İlim adamı diye kendisinin memleketteki gidişata kayıtsız kalamayacağını ifade ederek tek parti ve şeflik zihniyetine karşı demokrasi mücadelesi içine giren Köprülü, 1935'ten bu yana mensubu bulunduğu Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili sıfatıyla üç arkadaşıyla birlikte verdiği "dörtlü takrir" ile mücadelenin kapısını açtı. Bu dört milletvekili 21 Eylül 1945'te partiden ihraç edildi. Köprülü 7 Ocak 1946'da siyasi hayata giren Demokrat Parti'nin dört kurucusundan biri oldu. Başta *Vatan* gazetesinde, ayrıca Ankara'nın çeşitli basın organlarında sürekliliğiyle çıkarılarak siyasi ve fikrî mücadelesini hararetle devam ettirdi. Bu siyasi yazıları büyük bir kısmı ile, daha sonraları yabancı talebeye Türkiye'yi tanıtmaya yardım edecek bir ders kitabı olarak Columbia Üniversitesi namına *On the Way to Democracy* adıyla 283 makalelik bir eserde bir araya getirildi (haz. Prof. Tibor Halasi-Kun, The Hague 1964; kitabın tanıtımı için bk. Bernard Lewis, *BSOAS*, XXVIII/2 [1965], s. 453; Mihin Eren, *TTK Belleten*, XXX/118, Nisan 1966, s. 301).

1950 seçimlerinde Demokrat Parti iktidara gelince Dışişleri bakanı olan, bir ara başbakan yardımcılığı da yapan Köprülü'nün ilmî faaliyetten uzak kaldığı bu devrede Dışişleri bakanı ve hükümet üyesi sıfatıyla 1951 yılında İstanbul'da top-

lanın XXII. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi'nin gerçekleşmesi hususunda önemli hizmetleri oldu. Kongrenin açılış konuşmasında oryantalizmin siyasî ve dogmatik tesirler dışında tutması gereken yolu, Doğu ve Batı yakınlaşmasında yapabileceği hizmeti belirterek ona yeni hedefler gösterirken günümüzde değeri çok daha öne çıkan mühim mesajlar verdi (Fuad Köprülü, "XXII. Müsteşrikler Kongresinin Açılış Nutku", *İTED*, I, nr. 1-4, 1953, s. 39-42).

İlim adamı mizacı politika hayatı ile kolay bağdaşmadığından, ayrıca iktidarın başlangıçtaki hedef ve vadelerinden git-tikçe sapmakta olduğunu gördüğünden Dışişleri bakanlığından istifa eden Köprülü (1956) 5 Temmuz 1957'de bazı arkadaşlarıyla birlikte partisinden de ayrıldı. Aynı yıl kısa bir süre Hürriyet Partisi içinde faaliyet gösterdi. 1958'de Amerikan tarih ve Türkoloji çevrelerinin teşebbüsü ile Harvard ve Columbia üniversitelerinde araştırmalar yürütmek, konferanslar vermek üzere Amerika'ya gitti. Orada bulunduğu on ay zarfında özellikle adı geçen iki üniversitede çeşitli konferanslar verdi.

27 Mayıs İhtilâli'nin ardından 6-7 Eylül hadiseleri sebep gösterilerek 1960 yılı sonlarında tutuklanıp Yassıada'ya gönderildi. Devlet başkanına hitaben Amerikan üniversitelerindeki bazı ilim adamlarının imzalarının ortaklaşa yer aldığı bir mektupla (14 Ekim 1960) bu haksız ve yakışsız tutum protesto edildi. Dört ay süren tutukluluğu beraatla neticelendi. Karşılaştığı bu kaba ve hoyrat muamele ile ruhen ve maddeten sarsılmış olan Köprülü, 18 Aralık 1961'de dava arkadaşlarıyla birlikte Yeni Demokrat Parti'yi kurarak son bir siyasî hamle daha yapmak istedi. Ancak partinin daha adından başlayarak hemen hemen her siyasî faaliyeti müdahaleye uğradığından siyasî hayattan çekilmeyi uygun gördü. İçine düştüğü kırgın ruh haliyle kitaplarına dönen Köprülü, 1962 yılında yeniden basılmasına ihtiyaç duyulan *Türk Şaşırları Antolojisi*'nin önceki neşrinde (1940) eksik kalmış ilk cildiyle birlikte tam ve yeni bir neşrini hazırladı; ayrıca geniş bir giriş kısmı düşündüğü, Nâmık Kemal'in *Renan Müdafaa-nâmesi*'nin yeni harfli metnini yayımladı. 1964 Ağustosunda kaleme aldığı "Orta Asya Türk Dervişliği Hakkında Bazı Notlar" ise (*TM*, XIV [1965], s. 259-262) onun son ilmi yazısı oldu. Köprülü, politikadan tamamen el çektiği günlerde eski harflerle basılan eser ve yazılarından

bazılarının yeni baskılarını hazırlamakla meşgulken 15 Ekim 1965'te Ankara'da geçirdiği bir trafik kazasından sonra bakımındaki bazı hata ve ihmaller yüzünden ortaya çıkan komplikasyonlar neticesinde nakledildiği İstanbul Baltalimanı Hastahanesi'nde 28 Haziran 1966'da vefat etti. 1 Temmuz Cuma günü İstanbul Üniversitesi merkez binasında sade bir törenin ardından doğduğu evin pek yakınında atalarının yattığı Köprülüler Türbesi'nde toprağa verildi.

İlmî Şahsiyeti-Prensipleri ve Metodolojisi. Fuad Köprülü, edebiyat ve fikir hayatına girişinin daha ilk zamanlarından başlayarak kendisinden ilim yolunda parlak başarılar, büyük eserler beklenen bir sima olarak karşılanmıştır (Süleyman Nazif, "Abdülhak Hâmid", *SF*, XLI, nr. 1044, 26 Mayıs 1327, s. 77; Fazıl Ahmed [Aykaç], s. 251-252). Köprülü'nün fikrî ve ilmî şahsiyetinin dikkat çekici tarafı olan çok cephelilik, birbirinden farklı alanlarda kalem oynatma, değişik ihtisas sahalarında eserler verebilme kabiliyeti gençlik yıllarında ilk işaretlerini vermiş, bu durum yadigarınarak karşılanca bir tenkit vesilesi yapılmıştır. Köprülü'ye bu cepheden yönelik tenkit, her şeyden bahse kalkışmaması ve başkalarına tepeden bakmaması tavsiyesiyle birlikte gelir (Celâl Sâkıb, "Tetebbü Karşısında Mehmed Fuad Bey", *Genç Kalemler*, nr. 20, 27 Nisan 1928 [1912], s. 191, 193-194). Onun bu özelliği ilmî şahsiyetini kabul ettirdiği çok sonraki yıllarda bile tenkide konu olmuştur (Süleyman Nazif, "Haksız Bir Telakkî", *SF*, nr. 1430, Mart 1924, s. 363). Edebiyat ve estetik konuları etrafındaki gençlik yazılarının, yaptığı tercümelemlerin tenkitlere uğraması onun kendisini geliştirmeyi düstur edinmiş mizacını yıldırmamış, tuttuğu yolda yürümekten caydırmamıştır. Fecr-i Âti yıllarının herhangi bir orijinallik atfedilemeyecek yazıları onun istidadını, merak ve ilgilerini haber vermenin yanı sıra fikrî bir hazırlık hizmeti görmüştür.

Köprülü'nün başlangıçta Batı edebiyatı istikametinde olan ilgisinin bir müddet sonra Osmanlı sahasına meyletmesi çok geçmeden Türkçü cepheye geçmesiyle Yunus Emre'ye ve daha gerilerde Ahmed Yesevî, Çağatay edebiyatı ve İslâm öncesi Türk edebiyatı çizgisine uzanmıştır. *Türk Yurdu*'nda Yunus Emre hakkındaki makale dizisi, *Bilgi Mecmuasındaki* "Hoca Ahmed Yesevî, Çağatay ve Osmanlı Edebiyatları Üzerindeki Tesiri" adlı yazısı, beş altı sene sonra doğacak *Türk Edebiya-*

tında İlk Mutasavvıflar'ın bir nüvesini teşkil etmiştir. Yine *Türk Yurdu*'nda "Dokuzuncu ve Onuncu Asırlardaki Çağatay Şairler" dizisi ise kırk yıl kadar sonra *İslâm Ansiklopedi*'sindeki "Çağatay Edebiyatı" maddesinin öncüsü olarak ortaya çıkar. Anadolu beylikleri ve Oğuz etnolojisi etrafındaki ilk araştırmaları içinden de *Les origines de l'Empire ottoman* gelecektir.

Fuad Köprülü, bizzat kendi ifade ettiği üzere devamlı surette ileride yazacağı eserlerin hazırlığı içindedir. Geniş not alma sistemi bu hazırlanışın en büyük yardımcısı olmuş, yayıldığı çok geniş alanların her birinde attığı küçük çaplı ilk adımlar onu zaman içinde daha büyük ve ter-kibi incelemelere götürmüştür. Köprülü'nün ilmî şahsiyetinin en ön planda bir karakteri olan saha genişliği, içine aldığı çeşitli şubeleri ve ilgi merkezleriyle şu bilanço meydana getirmektedir: a) Edebiyat Tarihi. İslâm öncesi ve sonrası Orta Asya Türk edebiyatları, bu kadro içinde ayrı bir inkişaf merhalesi olarak Çağatay edebiyatı-Batı grubu Türk edebiyatları, Kıpçak-Âzerî-Osmanlı klasik edebiyatları (saz şairleri), halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği, meddahlar-meddahlık, tasavvufi halk edebiyatı, tekke edebiyatı, mutasavvıf halk şairleri. c) Türk Din Tarihi. Anadolu'da Türk yerleşiminin ilk devirlerinde dinî-mezhebî-tasavvufi hareketler, Anadolu'da İslâmiyet, Bektaşilik-heterodoks dinî zümreler ve hareketler, "hagiographie", din tarihi ve siyasî kuruluşlarıyla ilgili olarak Oğuz etnolojisi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesi, orta zaman Türk devletleri tarihi. d) Biyografi. Şairler (Türk-İran), tezkireciler (Türk-İran), tarihçiler (Türk-İran), orta zaman Türk hükümdarları. e) Dil tarihi. Tarihi istilahlar, onomasti, geçmiş asırlardaki folklorik ve sihrî inançlar, orta zamanlar sosyal ve medenî müesseseler tarihi, vakıf müessesesi tarihi, hukuk tarihi, örfî hukuk, amme hukuku-hukukî teamüller, hukukî semboller, iktisat tarihi. f) Epigrafi-Nümismatik. g) Genetik cepheden Türk sanat tarihinin bazı temel problemleri, tezyinî sanatlar tarihi, Türk nakış (minyatür) tarihi, klasik Türk müzikşinasları. h) Türkoloji tarihi, Türkolog ve müsteşrik portreleri, kitâbiyat, Türkoloji yayın ve araştırmaları aktüalitesi, nekroloji. i) Türkiye'nin kültür meseleleri, yeni Türk edebiyatı aktüalitesi (1935'lere kadar).

Köprülü'nün şahsına münhasır bu saha genişliği ve çok yönlülük, Türkoloji ilmi-

nin gelişmesine hız kazandıracak bir değer ve hizmeti de beraberinde getirmiş, orijinal araştırmalarının sunduğu yeni meseleler ve bilgiler Türkoloji'ye yeni ufuklar açmıştır. Çalışmalarını dar bir ihtisas sahası içinde hapsedemeyip konuları Türk ve orta zaman İslâm tarihinin umumi kadrosu içinde ele alması Köprülü'ye geniş bir görüş ve kavrayış imkânı sağlamıştır. Meselâ Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesini dar bir mecradan çıkarıp çözüm yolunda çok ileri bir seviyeye ulaştırmış olmasında yukarıdaki tablosu verilen araştırma dallarındaki çalışmalarının topluca ve ehemmiyetli ölçüde hissesi vardır.

Fuad Köprülü araştırmalarını çerçevesi dar, münferit vâkıa ve konulara hasretmek yerine Türk tarihi ve kültürünün umumi kadrosu içinde rol sahibi konu ve meselelerle uğraşmayı tercih etmiş, teferruat üzerinde durmamıştır. Bundan dolayı özellikle edebiyat tarihi sahasındaki monografilerinde biyografik alana fazla heves göstermemiştir. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*'da ele aldığı Yunus Emre ve Ahmed Yesevî'nin hal tercümeleleri bir istisna gibi görünürse de bunlarda asıl mesele, onların hayatlarından ziyade mensup oldukları fikrî cereyan ve temsil etmekte oldukları Orta Asya ve Küçük Asya arasındaki kültür birliğidir.

Gençlik yıllarının hevesiyle Bursalı Ahmed Paşa ve Şeyh Galib'in hal tercümelelerine merak saran Köprülü buna bir müddet sonra Bâkî'yi de dahil etmiştir. Bu üç şair hakkında biyografi dizileri meydana getirmiş, ancak bunlar tefrika halinde kalmıştır. *Divan Şiiri Antolojisi*'nin bu şairlere dair müstakil fasikülleri ise daha önce yazdıklarının bir hulâsası mahiyetindedir. Yayınlanan divanlarının başına koyduğu Fuzûlî ve Nedîm biyografileri İbnülemin Mahmud Kemal'in yazdığı benzerlerine nisbetle çok daha muhtasardır. *Divan Şiiri Antolojisi*'nin bazı fasiküllerinde yer alan şair hal tercümeleleri o şairlere dair birer mukaddime niteliğindedir. *İslâm Ansiklopedisi*'nde divan şairleriyle ilgili maddeleri de sınırlı çerçeveleri itibarıyla kendisini fazla teferruata sevkedecek mahiyette değildir. Aşıkpaşazâde, Beyhakî, Cüzcânî, Cüveynî, Devletşah gibi tarihçilere ait hal tercümeleleri, orta zaman tarihiyle ilgili meseleler etrafında ele alınmaları itibarıyla Köprülü'nün tercihleri arasında kolayca yer bulabilmiştir.

Köprülü'nün metodunun esası, teferruat arasında kaybolmadan ele alınan konu veya meseleyi menşelerinden itibaren tarihî tekâmülü (seyri) içinde takip ve tetkik etmektir. Köprülü'ye göre üzerinde durulan meselenin umumi tarih veya medeniyet ve kültür tarihinin genel çerçevesi içinde genetik bir tarzda incelemeye tâbi tutulması, onun hakiki mahiyetini anlama hususunda en isabetli ve ilmin gereği bir tutumdur. Genetik tutum, bir sosyal müessesese veya kültür olgusunun orijinalliğini veya ne yolda ve ne mahiyette bir iktibas mahsulü olduğunu tesbit hususunda en emin metottur.

Fuad Köprülü'de genetik metot, Türk kültürüyle ilgili her vâkıa veya müesseseyi sınırlı bir mekân veya zaman yahut sınırlı bir siyasî ve etnik kadro yerine, bütün Türklüğü en geniş zaman ve mekân kadrosu ile kuşatabilecek bir "kül" suretinde ele almayı esas kabul eden bir görüşün emrindedir. Buna göre Anadolu Türklüğü'nde edebiyat ve sosyal müesseseler, diğer sahalardaki Türklüğün edebiyat ve sosyal müesseselerinden ayrı ve kendi başlarına bir seyir takip etmiş olmayıp diğer sahalardaki Türklük ile müşterek bir mâzinin devamıdır. Bundan dolayı başta edebiyat olmak üzere Türk kültür ve medeniyet müesseselerini, Orta Asya içerlerinden Akdeniz ve Adriyatik kıyılarına kadar bütün Türklüğün en az on üç-on dört asırlık seyir ve tekâmülünü bir bütün olarak incelemek gerekir.

Köprülü'nün Türk edebiyatı tarihi sahasında ortaya attığı bu görüş ve tatbik ettiği metot Türk hukuk ve sosyal müesseseler tarihinde de çok değerli neticeler vermiştir. *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar* adlı geniş araştırmasında Köprülü, o zamana kadar Bizans'tan alınmış oldukları kabul edilegelelen çeşitli sosyal müessesese ve unsurların menşesinin Bizans'la temastan çok önceki devir ve sahalardaki Türklüğe ait bulunduğunu bu metot ve görüşe dayanarak meydana çıkarmış, bu konudaki ön yargıları kökünden sarsmıştır. Onun medeniyet ve sosyal tarihimizi tetkik ederken en başta gelen gayesi, Batı ilim âleminin Türkler hakkındaki menfi hükümlerinin yanlış ve temelsiz olduğunu ortaya koymak olmuştur. Türk tarihi ve kültürüyle ilgili hemen her çalışmasında bu tutum ve bu amaç daima kendini gösterir.

Fuad Köprülü'nün bütün ilmi çalışmaları ve araştırmaları Türklüğün medeniyet ve kültürünü objektif ve gerçekçi bir tu-

tumla ortaya koymak, Batı dünyasının Türklüğün hak ve rolünü inkâr veya göz ardı etmek isteyen taraflı ve sübjektif kanaatlerini tashih etmek gayesi etrafında toplanır. Köprülü bununla yetinmeyerek periyodik yayın organlarındaki yazılarıyla geçmişimize karşı kuvvetli bir ilginin uyanması, millî tarihimizin ilmi usullerle araştırılması yolunda adımlar atılmasını sağlamaya çalışmıştır. Tarih ve kültürümüzü yabancıardan öğrenmek durumunda kalınmasını hem ilmi hem millî bir haysiyet meselesi olarak kabul eden Fuad Köprülü, bu iki esas vasıfla mücehhez modern Türk tarihçiliğinin teşekkülü için üniversitedeki dersleri, çeşitli müesseselerdeki konferansları, periyodik yayın organlarındaki yazı ve tenkitleriyle devamlı bir gayret içinde bulunmuştur.

Köprülü'nün hocalığı ve ilmi hayatı boyunca yol açıcılık görevini de yerine getirmeye çalıştığı belirtilmelidir. Bu misyonunu gerçekleştirmek için çok defa ilk başlatıcı olmuş, bir insan ömrüne sığması mümkün olmayacak proje ve tasavvurlarının gerisini getirilmesini gelecek nesillere birer tavsiye olarak havale etmiştir. Devamını getirmemiş olduğu *Türk Edebiyatı Tarihi*, *Türkiye Tarihi*, *Anadolu'da İslâmiyet*, *Türk Halk Ansiklopedisi* ve hazırlanmakta, hatta basılmakta olduğunu haber verdiği bir yığın eser projesi, bugün için Türkoloji dünyasının araştırmacılarını bekleyen çalışma alanları olarak ortada durmaktadır. 1950'den itibaren içine girdiği siyasî faaliyetin yazmayı tasarladığı eserlerin hiç değilse bir kısmının gerçekleşmesini önlediği muhakkaktır. Bunların arasında meselâ hazırlanmakta olduğunu haber verdiği *Orta Zaman Türk Medeniyeti Tarihi*'nin ortaya çıkmaması Türk kültürü ve Türkoloji için telâfisi güç bir kayıptır.

Fuad Köprülü'nün gaye, prensip ve metot bakımından ana hatları belirtilmeye çalışılan araştırmalarının diğer meziyet ve vasıfları, onların teknik ve kompozisyon yapıları bakımından ayrıca ele alınıp açıklanmasıyla daha iyi anlaşılabilir. Onun bütün monografilerinde her şeyden önce kendini hissettiren bir plan fikri ve mantıkî bir nizam hâkimdir. Köprülü, bir konu veya meseleyi ele aldığı anda önce o zamana kadar üzerinde yapılmış yayın ve çalışmaları, bunların ne seviyede bulunduğu, varsa düzeltilmeyi ve tamamlanmayı gerektiren taraflarını belirtir, ardından o konuda sağlam ve güvenilir neticelere varmak, incelenen vâkıanın gerçek mahiyetini belirleyebilmek için ne gibi

usul takip etmek gerektiğini vazederek esasa girer. Kaynaklara hâkimiyet, mevcut literatürden âzami derecede faydalanma gayreti, bunun sağladığı kitâbiyat zenginliği, konunun sübjektif tercihlerden sıyrılmış bir tarafsızlıkla işlenmesi, mantıkî berraklık ve muğlak nokta bırakmayan açık bir dille ifade edilmesi onun yazılarının değişmez özellikleridir. Bunları Batılı müelliflere mahsus bir imtiyaz gibi görmeye alışık olan Avrupa ilim çevreleri, genç bir Türk müellifinin elinden çıkmış *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*'da bu özellikleri gördüklerinde hayretten ve onu takdir etmekten kendilerini alamamışlardır.

İlmî hayatı ile iç içe yürüyen hal tercümesinin ve bu sahadaki yüksek seviyesini belirten bütün açıklamaların bir yekününü 1925 yılında onu, sonraki büyük ve ünlü çalışmalarının daha adı bile ortada yokken Sovyet İlimler Akademisi'ne muhabir üye olarak teklif eden Barthold, Krackovskij ve Oldenburg'un ortak imzalı raporlarının şu ifadelerinde görmek mümkündür: "Yukarıdaki izahlarımızdan anlaşılıyor ki Köprülüzâde'nin tetebbuları sayesinde Türkiyat ilim sahası, gerek tarih ve gerek lisâniyat itibarıyla evvelki vaziyetiyle kıyas olunamayacak derecede yükselmiştir" ("Zapiska ob uçeniñ trudañ Köprülü Zade Fuad Bey", *İzvestiya Akademii Nauk SSSR*, Leningrad, XIX, VI. seriya, nr. 18, Novyambır 1925, s. 895-898, T. trc. A[kdes] N[imeti], "Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey", *TM*, II [1928], s. 559). Günümüzde Köprülü, ilim çevrelerince Türköloji'de bir deha olarak kabul edilmektedir.

Köprülü'yü olumsuz yönden gören ve gösteren aykırı bakışların da bulunduğu kaydedilmelidir. Bunlar Marksist görüşe bağlı olarak onu yıpratmak gayesini taşıyan ideolojik cephe, eski partisiyle kurucusu olduğu partideki siyasî hasımları ve bu ikisinin dışında olup onun bazı tutumlarını kusurlu bulanlar olarak üç gruba ayrılabilir. Marksist hücum ve tenkit cephesinin en belirgin ifadesi A. Cerrahoğlu'nun (Kerim Sadi) *Tarih Anlayışı Olmayan Tarihçi: Fuat Köprülü* adlı kitapçığında (İstanbul 1964) görülebilir. Taşdığı isim bile tek başına bu kitabın mahiyeti hakkında fikir vermeye yeterlidir. Buna Köprülü'yü yalnızca olumsuz yönden göstermeye çalışan yazılar da ilâve edilebilir (H. Altunyay, "Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü", *Tarih ve Toplum*, nr. 38, Şubat 1987, s. 115-120; Mahmut Şakiroğlu,

"Yeni Bir Kitap ve Eski Bir Makale Vesilesiyle Fuad Köprülü", *a.g.e.*, nr. 63, Mart 1989, s. 149-151; Mete Tunçay – Haldun Özen, "1933 Dârülfünun Tasfiyesi veya Bir Tek Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi ve Düşüşü", *a.g.e.*, s. 9-10, 13, 16). Siyasî hasımlarının tenkitleri içinde dozu en ağır olanlar *Âşinâ Yüzler* (İstanbul 1965, s. 169-184) ve *Babamın Arkadaşları* (3 bs., İstanbul 1969, s. 162-168) adlı kitapları ile Samet Ağaoglu'dan gelir. Ağaoglu'nun kin ve hiciv yüklü yazıları Köprülü aleyhtarları için devamlı başvuru bir referans teşkil etmiştir. Köprülü'yü bazı tutumları yönünden beğenmeyen şahsiyetler arasında Mahir İz (*Yılların İzi*, 2 bs., İstanbul 1990, s. 252-253, 334) ve Münevver Ayaşlı (*İşittiklerim ve Gördüklerim, Bildiklerim*, İstanbul 1973, s. 187-189) gibi kişiler de zikredilebilir. Basında Köprülü aleyhindeki yazıların az olduğu söylenemez. Bu arada divan edebiyatı hakkında iki aykırı görüşündeki tutarsızlık dolayısıyla Hüseyin Cahit Yalçın'ın bir tenkidini de unutmamak gerekir ("Edebiyat Gecesi", *Fikir Hareketleri*, nr. 169, 16 Kânunusânî 1936, s. 203-204).

Bunların dışında son zamanlarda sağlam bir tarih ve Türköloji formasyonuna sahip olmaksızın çok defa amatörce bir yaklaşımla Fuad Köprülü'nün tarihçiliğinin sorgulanma ve yargılanma konusu edildiği görülmektedir. Sırf I. Türk Tarih Kongresi'ndeki durum ve tutumundan hareketle onu yargılayan çalışmanın (Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih: Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul 1992, s. 130-137, ayrıca "Dizin", s. 227) yanında, çeşitli yorum ve değerlendirmeleriyle şu yazılar da yer alır: Ertan Eğribol, "Fuat Köprülü'nün Tarihçiliği" (*Sosyoloji Dergisi*, dizi: III, nr. 4, 1997, s. 49-60); Bülent Arı – Selim Aslantaş, "Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Öncüsü: Fuad Köprülü" (*Doğu-Batı*, yıl: 3, nr. 12, Ağustos Ekim 2000, s. 193-205); Hanefi Palabıyık, "Ord. Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü İlmî Hayatı ve 'Türkiye Tarihi' Eseri Münâsebetiyle Tarih Anlayışı" (*Atatürk Dergisi*, III/3, Ocak 2003, s. 7-29). Bu kategori dışında olmak şartı ile Köprülü'nün tarihçiliğiyle ilgili olarak şu yazı da zikredilmelidir: Fethi Gedikli, "Fuat Köprülü ve Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası ve Türk Hukuk Tarihi Dergisi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (nr. 1, 2003, s. 433-441). Köprülü'nün günümüze kadar lâyıkıyla tahlil ve tetkik edilmemiş bulunan tarihçiliği hakkında

en salâhiyetli tesbit ve açıklamalar Osman Turan, Mehmet Altay Köymen, Halil İnalıcı ve Ahmet Yaşar Ocak tarafından ortaya konulmuştur.

Fuad Köprülü'nün çok cepheli zengin şahsiyetini kuşatacak çapta müstakil bir monografi henüz yazılmamıştır. İlmî olmak yerine sırf ideolojik yönden Köprülü'nün tarihçiliğine bakmak isteyen A. Cerrahoğlu'nunki bir tarafa bırakılırsa biri yine hacimce çok ufak olmak üzere ortada şu üç eser vardır: 1. Ali Galip Erdican, *Mehmet Fuat Köprülü, A Study of His Contribution to Cultural Reform in Modern Turkey* (Hartford / Connecticut-İstanbul 1974, 63 sayfa). Köprülü'nün hayatı hakkında kısa bir giriş mahiyetinde olan ilk bölümden sonra ikinci bölümünde Türkiye'de girilmiş dinî reform hareketlerinde Köprülü'nün yeri, üçüncü bölümde dil ve eğitim reformları içindeki durumu, kendisiyle yeni kurulan ilâhiyat fakülteleri arasındaki hususları ele almıştır. 2. George T. Park, *The Life and Writings of Mehmed Fuad Köprülü: The Intellectual and Turkish Modernization* (Baltimore 1975). Amerika Birleşik Devletleri Johns Hopkins Üniversitesi'nde 1972'de doktora tezi olarak hazırlanan çalışma şimdiye kadar Köprülü üzerinde yapılmış en hacimli monografidir (432 sayfa). Köprülü'nün şahsiyetini tarihçi ve Türkölog olmaktan çok Türkiye'nin modernleşmesindeki rolü bakımından değerlendiren tezin geniş bibliyografyasına, onun dağınık yazılarını görme gayretine rağmen bunun dışında bekleneni verdiği söylenemez. Derin tahlillere gitmeyen, lüzumsuz bahislerin şişkinlik verdiği monografi hüsnüniyetle yürütülmüş iyi bir derlemedir (eserin kısa bir tanıtma ve tahlili için bk. Orhan F. Köprülü, "Köprülü Hakkında İhmal Edilemeyecek Bir Eser", *TK*, XV, nr. 176, Haziran 1977, s. 507-510). 3. Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü* (İstanbul 1983). İsmi sınırladığı açıdan Fuad Köprülü'ye bir bakış getirmeye çalışan, içinde birtakım ideolojik zorlamaların yer aldığı bir çalışmadır.

Eserleri. Köprülü'nün bazı makaleleri başlı başına bir kitap teşkil edecek hacimde olup bunlardan bir kısmı yabancı dillerde müstakil birer kitap olarak yayımlanmıştır. Bu sebeple eserlerinin makale ve kitap olmak üzere iki ayrı grupta ele alınması isabetli olmaz. Burada önemli makaleleri kitapları ile bir arada kronolojik sıra içinde verilmiştir. 1. "Türk Edebi-

yatı Tarihinde Usûl" (*Bilgi*, nr. 1, Teşrînsânî 1329, s. 3-52). Köprülü bu çalışmayla yalnız Türk edebiyatı tarihinin değil, huktan sanat tarihine kadar Türk kültürünün diğer müesseseleri için de geçerli bir metodun temelini atmıştır. Bu makale, yıllar sonra kendisi tarafından yapılan ifade değişiklikleri ve bazı küçük rötuşlarla makaleler külliyyatı içinde yeniden yayımlanmıştır (*Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1966, I, 3-47).

2. *Türk Târîh-i Edebiyyâtı Dersleri* (İstanbul 1329 [taş basma]). Dârülfünun hocalığına tayininin ilk ders yılında verdiği ders notlarıdır. Daha ilk adımda dersin adını öğretim programında "Osmanlı edebiyatı tarihi" yerine "Türk edebiyatı tarihi"ne çevirmekle işe başlayan Köprülü'nün bu ders notlarının "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl"deki düşünce ve görüşlerinin ilk uygulaması mahiyetinde olması ve ilmî edebiyat tarihçiliğimizin bir başlangıç örneğini teşkil etmesi bakımından ayrı bir değeri vardır.

3. *Türk Târîh-i Edebiyyâtı Derslerinden: Garb Türklerinde Edebiyat ve Şekl-i Tekâmülü* (İstanbul 1330 [taş basma]). İkinci ders yılına ait olan bu notlarda Anadolu sahası Türk edebiyatı ve medeniyeti ele alınmaktadır. Türk edebiyatının Anadolu'da nasıl teşekkül ettiği meselesinden başlanıp Yûnus Emre'yi de içine alan dönem anlatılır. "Hayat ve Medeniyet" umumî başlığı altında: "Siyasî Hayat", "İdâre Teşkilâtı", "Ordu ve Askerlik", "Saray Hayatı ve Eğlenceler", "İçtimâî Sınıflar", "Ma'nevî Hayat: Tekkeler ve Şeyhler", "Osmanlılar'dan Evvel Hayat-ı Fikriyye" gibi bahislerin yer aldığı eser, Köprülü'nün edebiyat tarihine bakışına hâkim olan sosyolojik görüşü çok belirgin surette ortaya koymasının yanında Anadolu'nun din tarihi, Osmanlı Devleti'nin teşekkülü meselesi, Anadolu'daki ilk medenî ve hukukî müesseseler etrafında ileride büyük bir genişlik ve derinlik kazancak ilk dikkat ve başlangıçları aksettirmesi itibarıyla ayrıca bir değer taşımaktadır.

4. *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyyâtı, Menşelerden Nevşehîrî İbrâhim Paşa Sadaretine Kadar* (İstanbul 1332). Şehabeddin Süleyman ile birlikte hazırladığı, sadece ilk cildi çıkabilmiş olan eserin 1914 olan gerçek yayım tarihi hep 1916 olarak gösterilmiştir. 1914'te basılmış olmakla beraber hazırlanışı daha önceki yıllara çıkan bu ders kitabı, o zamana kadar ortaya konulmuş diğer eserlere nazaran daha ileri bir zihniyetle kaleme alınmıştır. Ali Emîrî Efendi, kitapta tesbit ettiği bazı bilgi yanlışlarını belirttiğinde

Köprülü bunların kendisine değil o sıralarda artık hayatta bulunmayan Şehabeddin Süleyman'a ait olduğunu ileri sürer. 5. "Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşe ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe" (*MTM*, nr. 1, Mart-Nisan 1331, s. 5-46). Önce Veled Çelebi'nin bazı ilk bilgiler vermeye çalıştığı, sonraları Rıza Tevfik'in bazı ilhamlar estirmek istediği bu sahada ortaya konulmuş ilk ilmî monografidir. Makalelerine tahsis edilen külliyyatta yeni harflerle de bir neşri yapılmıştır (*Edebiyat Araştırmaları*, 1966, I, 195-238).

6. "Türk Edebiyatının Menşei" (*MTM*, nr. 4, Eylül-Teşrînevel 1331, s. 5-78). Müellifin basıma hazır *Türk Edebiyatı Tarihine Medhal* adlı eserinin I. cildinden alınmış olduğu kaydıyla yayımlanan bu monografi Köprülü'nün vazettiği edebiyat tarihi metodunun güzel bir örneğidir. Makaleler külliyyatı içinde kendisi tarafından yeni harflerle de neşri gerçekleştirilmiştir (*Edebiyat Araştırmaları*, I, 49-130).

7. "Selçûkîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti" (*MTM*, nr. 5, Teşrînsânî-Kânunuevel 1331, s. 193-232). Vak'acı-hikâyeci tarih zihniyeti yerine sosyal hayat ve müesseselere ön planda yer veren tarihçilik yolunda Köprülü'nün ilk ciddi adımlarından birini haber veren bu yarım kalmış monografi, onun Anadolu'nun din tarihi ve orta zaman sosyal müesseseleri tarihi üzerinde geliştireceği çalışmalarının bir başlangıcını teşkil eder.

8. *Nasreddin Hoca* (İstanbul 1918). Hecce vezninde ve çok sade bir dille kaleme alınan bu manzumeler Köprülü'nün mizaha yatkın esprili zekâsını aksettirmektedir.

9. *Tevfik Fikret ve Ahlâkı* (İstanbul 1918). Köprülü, Tevfik Fikret'in ölümünden az sonra onun şahsiyeti etrafında başlayan tartışmalar münasebetiyle kaleme almak ihtiyacını duyduğu bu denemede şair hakkında objektif bir değerlendirme ortaya koyar.

10. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (İstanbul 1919). İç kapağındaki 1918 tarihine bakılarak bu tarihte yayımlandığı sanılan eserin baskısı son sayfasında kaydedildiği üzere 1919 yılının Kasım ayında tamamlanmıştır. Ahmed Yesevî'nin temsil ettiği Orta Asya Türk tasavvufunun Anadolu'da Yûnus Emre ile devam ettiği tezi üzerine kurulan eser biri Ahmed Yesevî'ye, diğeri Yûnus Emre'ye dair iki esas bölümden meydana gelmektedir. Ancak bu iki mutasavvıfın biyografileriyle yetinilmeyip yetiştikleri kültür çevresi, zamanlarının tarihi şartları, bu şartların onların dinî ve tasavvufî görüşlerinin yayılmasın-

daki tesirleri kuvvetli bir sosyoloji birikiminin eşlik ettiği geniş bir tarih vukufu ile izah edilmiştir. Latin harfleriyle ikinci baskısında Köprülü'nün bizzat düzeltme ve ilâvelerde bulunduğu eser (krş. Fuad Köprülü, "Ahmed Yesevi", *İA*, 1941, I, 210-215) günümüzde çeşitli sahalarıyla Türkoloji'nin vazgeçilmez bir klasiği olmuştur. Kitabın bu ikinci baskısından (1966) sonra ifadece sadeleştirmeler ve bazı yeni notlar ilâvesiyle daha itinalı üçüncü baskısı gerçekleştirilmiş (1976), bunu günümüze kadar aynı tertiple diğer baskılar takip etmiştir. Kompozisyon ve ifadeindeki mantıkî sağlamlık, zamanının Türkolojisi'ne çeşitli yönlerden ilâve ettiği yeni bilgi ve görüşler, vazettiği çığır açıcı metot, kültür geçirmişimizin tetkiki meselesinde ortaya attığı millî tez gibi fikir hayatımız için hepsi yeni şeyler olan mezzetleri yanında *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*'ın önemli bir özelliği de kaynak zenginliğidir.

11. *Türk Edebiyatı Tarihi (Birinci kitab: Kable'l-İslâm Türk Edebiyatı [İstanbul 1920]; İkinci kitab: Ba'de'l-İslâm Türk Edebiyatı, İstanbul 1921)*. Bu son cüzde Moğol istilâsına kadar Türk edebiyatına ait üçüncü kitabın da yakında çıkacağı bildirilen eser, İslâm öncesi çağından başlayıp Osmanlı edebiyatının yeni sıra başlatay ve Âzerî şubeleri gibi henüz ilmî surette tetkik edilmemiş Türk lehçelerinin edebiyatlarını, ayrıca Türkler'in hâkim oldukları Mısır, Hindistan, Hârizm, Kıpçak ve Kırım gibi sahalarda vücuda gelen şubelerini de içine alan ilk ilmî kitaptır. Aynı zamanda bir yönüyle Türk ruhunun asırlar boyunca geçirdiği seyri terakibî olarak gösteren bir medeniyet tarihi olarak da vasıflandırılır. Eser 1926-1928 yılları arasında çok daha genişletilmiş şekliyle fasiküller halinde yayımlanarak kitap şeklini almıştır. Hakkında 1920-1921 baskısından başlayarak yurt içinde ve dışında birçok tanıtma ve değerlendirme yazısı yayımlanmıştır (Kraeletz, *MOG*, II, 1923-1925; J. H. Mordtmann, *OLZ*, nr. 5, May 1923, s. 226-227; sırasıyla T. tercümeleleri, *TM*, II [1928], s. 449-451, 451-452).

12. "Türk Edebiyatının Ermeni Edebiyatı Üzerindeki Te'sirâtı" (*DEFM*, sene: 2, nr. 1, Mart 1922, s. 1-30). Âşık edebiyatı geleneğini Ermeni edebiyatı tesirine bağlamak isteyen görüşe karşı yazılmıştır. Ermeni edebiyatındaki "aşuğ" sözünden başlayarak birçok hususta Türk şiirinin orijinal bir kolu olan âşık edebiyatının bu edebiyat üzerinde bıraktığı tesirler delilleriyle ortaya konularak objektif bir surette ispat edilmek-

tedir. 13. "Anadolu'da İslâmiyet. Türk İstifâsından Sonra Anadolu Târîh-i Dînîsine Bir Nazar ve Bu Tarihin Menbaları" (*DEFM*, sene: 2, nr. 4, Eylül 1922, s. 281-311; nr. 5, Teşrînisânî 1922, s. 384-420; nr. 6, Kânunusânî - Mart 1923, s. 457-486). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*'da incelemesine giriştiği konuyu daha da genişletip işleyen bu çalışmada hareket noktası, aynı konuyu ele alan Babinger ile diğer bazı müsteşriklerin hatalı görüşlerini düzeltme düşünce ve ihtiyacıdır. Anadolu Türklüğü'nün geçmişiyle ilgili çeşitli konulara temas eden bu zengin muhtevalı tamamlanmamış monografide ileride bir araştırma odağı haline getireceği Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş âmilleri meselesi de ayrıca ele alınır. Köprülü'nün çalışması Babinger'in aynı isimdeki makalesinin Türkçe tercümesiyle birlikte ("Anadolu'da İslâmiyet", *DEFM*, sene: 2, nr. 3, Temmuz 1922, s. 188-221) yeni harflerle de yayımlanmıştır (F. Babinger - F. Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, nşr. Mehmet Kanar, İstanbul 1996). Köprülü'nün bu çalışması, California Utah Üniversitesi adına onun ve Babinger'in şahsiyetlerine dair bir önsöz ilâvesiyle beraber İngilizce'ye tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (*Islam in Anatolia After the Turkish Invasion [Prologomena]*, trc. Gary Leiser, Salt Lake 1999). 14. *Türkiye Tarihi* (İstanbul 1923). Türkiye Türklüğü'nün tarihini Orta Asya'dan ve Hunlar çağından başlatan bir tarih görüşüne dayandıran eserin ilk cildi olan kitap Anadolu'nun fethinden önceki devreyi içine alır. Atatürk'ün tebrik ve takdirini kazanan eser Emin Âli (Çavlı) tarafından bilgi yanlışları, tezatlar ve nisbetsizliklerle dolu olduğu ileri sürülerek metotsuzluk isnadının yanı sıra Hunlar'da Türk olarak göstermiş olmakla tenkide uğrar ("Türkiye Tarihi", *Son Telgraf*, nr. 40, 1924). Emin Âli, bununla kalmayıp *Meslek* gazetesinde başka bir makalesi ve Hunlar'ın Türk olmadığı iddiasını tekrarladığı bir konferansı ile sataştığı Köprülü'den hak ettiği cevabı almıştır ("Bir Mülâkat: Türk Tarihi Nereden Başlar?", *Millî Mecmua*, nr. 31, 15 Şubat 1341, s. 498-499). Eserin yakında çıkacağı ilân edilen *Timur İstifâsına Kadar Garb Türkleri* adlı ikinci cildinin yayını gerçekleşmemiştir. 15. *Bugünkü Edebiyat* (İstanbul 1924). Fuad Köprülü'nün çeşitli dergilerde millî edebiyat meselesi etrafında yazdıkları başta olmak üzere yeni çıkan edebî eserleri, ölümleri gibi vesilelerle bazı son devir edebiyatçıları hakkındaki yazı-

larını bir araya getirmektedir. Hüseyin Dâniş ile İran edebiyatı dolayısıyla yaptığı münakaşa ve tenkitlere ait altı yazısı da burada yer alır. 16. *Türk Târîh-i Dînîsi* (İstanbul 1925 [taş basma]) İstanbul Dârülfünunu İlahiyat Fakültesi'nde okuttuğu ders notlarıdır. İslâm öncesinden Şamanizm ile başlayarak konuyu tarih, edebiyat, etnoloji ve folklor zemininde ele alıp Anadolu'da İslâmiyet'e kadar getiren eser üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır (1991, Abdullah Aykın, *Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün, "Türk Târîh-i Dînîsi", Adli Eserinin Transliterasyonu ve Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi). 17. "Meddahlar. Türklerde Halk Hikâyeciliğine Dair Notlar" (*TM*, I [1925], s. 1-45). Türk halk edebiyatının bu orijinal kolu hakkında yeni bilgiler getiren, zengin malzemeler kazandıran geniş bir araştırmadır. 18. "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar" (*a.g.e.*, I [1925], s. 185-211). Etnolojiyi, Türk tarihinin siyasî ve içtimaî bazı hadiselerinin anlaşılmasına yardımcı olan bir disiplin kabul eden bir yaklaşımla kullanmanın örneğini vermektedir. 19. "Lutfi Paşa" (*a.g.e.*, I [1925], s. 119-150). Kanûnî Sultan Süleyman'ın sadrazamı Lutfi Paşa'nın hayatını yeni dikkatlerle tetkik eden örnek bir hal tercümesidir. 20. "Bektaşiliğin Menşeleri". "Küçük Asya'da İslâm Bâtınlılığı'nın Tekâmül-i Târîhîsi Hakkında Bir Tecrübe" (*TY*, II, nr. 8, Mayıs 1341, s. 121-140). Anadolu'da Türk yerleşiminden bu yana asırlarca sürmüş dinî hareketler ve heterodoks cereyanları anlama ve tetkik etmede doğru neticelere götürecektir usulleri gösteren, bazı Batılı otoritelerin bu konuda düştükleri büyük hataları işaret ve tashih eden bir kongre tebliğidir. 1923'teki Dinler Tarihi Kongresi için hazırlanmış olan Fransızca'sı da ayrıca neşredilmiştir (*Les origines du Bektachisme. Essai sur le développement historique de l'hétérodoxe musulmane en Asie mineure. Extraits des actes du Congrès international d'histoire des religions tenu à Paris en 1923*, Paris 1926, II, 391-411). 21. *Âzerî Edebiyatına Ait Tedkikler* (Bakû 1926). Âzerî edebiyat ve kültürüne devamlı ilgisine cemile olmak üzere Bakû Milletlerarası Türko- loji Kongresi'ne iştiraki vesilesiyle Âzer- Neşr müessesesi tarafından yayımlanan kitap Köprülü'nün Fuzûlî, Hasanoğlu, Habîbî ve Nâmî hakkındaki dört makalesini bir araya getirmektedir. 22. *Türk Tarihi Dersleri: Anadolu Beyliklerine Ait Notlar* (İstanbul 1927-1928). Mek-teb-i Mülkiyye'nin ikinci sınıfında okuttuğu

ders notlarıdır. Kitapta beyliklerin yanı sıra Moğollar devri Türk edebiyatı, Anadolu'da Moğol istilâsıyla ilgili bahislere de yer verilmiştir. Buradaki metin "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar" adlı makalenin (*TM*, II [1928], s. 1-32) ön şeklidir. 23. *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divân-ı Türkî-i Basît XVI'ncı Asır Şâirlerinden "Edirneli Nazmî"nin Eseri* (İstanbul 1928). 24. "Influence du Chamanisme turco-mongol sur les ordres mystiques musulmans" (İstanbul 1929). Yesevîlik'teki bazı seremonilerden Sarı Saltuk, Barak Baba gibi etraflarında efsaneler teşekkül etmiş şahsiyetlere kadar uzanan örneklerde kendini gösteren Şamanizm'den gelme motifleri ortaya koyan bir kongre tebliğidir. 25. "Türk Sazşairlerine Ait Metinler ve Tetkikler" Serisi: *XVII nci Asır Sazşairlerinden Gevherî Hayatı ve Eseri* (İstanbul 1929). 26. *XIX uncu Asır Sazşairlerinden Erzurumlu Emrah* (İstanbul 1929). 27. *XVI nci Asır Sonuna Kadar Türk Sazşairleri* (İstanbul 1930). 28. *XVII nci Asır Sazşairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi* (İstanbul 1930). 29. "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bâzı Mülâhazalar" (*THİTM*, I [1931], s. 165-313). Batı ilim âleminde akisler uyandıran bu büyük monografi Türk-İslâm sosyal müesseselerini kuşatmakla kalmayıp Batı toplumlarını, özellikle Bizans ve Balkan milletlerini de ilgilendirmesi dolayısıyla Batılı müelliflerce çeşitli tanıtma, tahlil ve tenkit yazılarının kaleme alınmasına yol açmış, ayrıca muhtelif Batı dillerine tercüme edilerek etrafında âdeta bir literatürün teşekkülüne yol açmıştır. Köprülü'nün, yayımından bir müddet sonra milletlerarası bir tarihçiler kongresinde ayrı bir tebliğle bu monografisindeki tezi ana hatlarıyla anlatma fırsatını bulması görüşlerinin yakından tanınmasını kolaylaştırmıştır ("Les institutions byzantines ont-elles joué un rôle dans la formation des institutions ottomanes?" par. M. Fouad Koprulu, VIIe Congrès Internationale des Sciences Historiques, Warsaw 1933, I, 297-302) [Résumé des communications présentées au VIIe Congrès des Sciences Historiques de Varsovie, 1933, s. 297-302]. Meselenin Roma ve Bizans kültürüyle olan irtibatı bakımından kendilerini yakından ilgilendirdiği İtalyanlar, Şark Enstitüsü adına eserin tercümesini mükemmel bir baskı tekniğiyle ortaya koymuşlardır (*Alcune osservazioni intorno all'influenza bizan-*

tine sulle istituzioni ottomane, trc. Centro e dell'Istituto per l'Oriente, Roma 1953; tercümeyle 1931'den sonra çıkmış konuyla ilgili yeni araştırma ve yayınlar ilâve edilmiştir). Eser İngilizce'ye de çevrilmiştir (*Some Observations on the Influence of Byzantine Institutions an Ottoman Institutions*, İng. trc. Gary Leiser, Ankara 1996; bibliyografyası, 1931'den bu yana çıkan ilgili yeni araştırma ve yayınların ilâvesiyle zenginleştirilmiştir). **30. Samanoğulları, 874-1005** ("Türk Tarihinin Anahatları", eserinin Müsveddeleri, nr. 53, Ankara 1932). Orta Asya'da ilk müslüman devletler meselesini ilgilendirdiğinden üzerinde durduğu bu devletin tarihine dair bir terkip tecrübesidir. **31. "Türk Edebiyatına Umûmî Bir Bakış"** (*Birinci Türk Tarih Kongresi*, İstanbul 1932, s. 308-320). **32. "Littérature turque 'othmanli'"** (*El' [Fr.]*, IV, 1932, s. 988^b- 1018^b). Türk edebiyatı tarihinin menşelerinden bu yana asırların seyri içinde panoramik bir bakışla terkiî surette bir değerlendirmedir. XVI. asrın sonuna kadar olan bölümün küçük farklarla Türkçe'si, "Anadoluda Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umûmî Bir Bakış" adıyla yayımlanmıştır (*Yeni Türk*, nr. 4, İkinci Kânun 1933, s. 277-292; nr. 5, Şubat 1933, s. 378-394; nr. 7, Nisan 1933, s. 535-553; ayrıca çok daha geniş surette, "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Bir Bakış", *Türk Tarihinin Ana Hatları, II. Seri Müsveddeler*, nr. 41, Ankara 1944). **33. Eski Şairlerimiz. Divan Edebiyatı Antolojisi** (İstanbul 1932-1934). 1932'den itibaren fasiküller halinde çıkmış, 1934'te 11. fasikülle kitap halinde tamamlanmıştır. Anadolu Selçukluları çağından başlayıp Nâmîk Kemal ve Ziyâ Paşa'ya kadar divan şiiri vadisinde yazmış şairlerin eserlerinden seçilmiş parçalardan meydana gelir. **34. Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar** (İstanbul 1934). Çoğu dergi ve gazetelerde çıkmış on dokuz makalesinin geniş ölçüde rötuş ve ilâvelerle yeniden neşridir. **35. Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi** (İstanbul 1935, cüz. 1). Sonraki cüzlerinin daha süratli çıkacağı kaydedildiği halde gerisi gelmeyen bu teşebbüs ileride girişilecek böyle bir hareket için bir örnek olmak üzere kalmıştır. "Ortaçağ ve Yeniçağ Türkleri'nin halk kültürü üzerine coğrafya, etnoloji, tarih ve edebiyat lugatı" başlığı eserde kuşatılmak istenen sahaları belirtmektedir (tanıtma ve tahlili için bk. Orhan Şaik Gökay, *Ülkü*, VII/41, Temmuz 1946, s. 383-384). **36. Les origines de l'Empire otto-**

man (Paris 1935). 1934 yılında Sorbonne Üniversitesi'nde verdiği üç büyük konferansı içine alan kitap Fuad Köprülü'nün akis yapmış eserlerinin başında gelir. Köprülü, Gibbons'un bu meseleye dair tezini kökünden çürütüp eski rivayet ve kanaatleri tamamen tasfiye ederken Batı ilim dünyasının önde gelen isimleri kitap hakkında kanaat, takdir veya bazı tenkitlerini gecikmeden ortaya koymuşlardır. Kitap Fransızca gibi yaygın bir dilde yazılmasına rağmen Rusça, Sırpça, Arapça ve İngilizce'ye çevrilmiştir. Eser, önce Rusça'ya tercüme edilerek teksir tekniğiyle çoğaltılmak suretiyle Rusya'daki ilmi kurumlara dağıtılmıştır (*Porjekto Osmanisko Çarevine* [Sırpça trc. Nedim Filipoviç], Sarajevo 1955; *Kiyâmü'd-devleti'l-‘Osmâniyye* [Ar. trc. Ahmad as-Saîd Sülayman], Kahire 1967; *The Origins of the Ottoman Empire* [İng. trc. Gary Leiser], New York 1992). 1959'da Türkçe'si Türk Tarih Kurumu tarafından *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* adıyla, Nedim Filipoviç'in Sırpça tercümesinde Köprülü hakkındaki yazısı ile birlikte tafsillatlı bir fihrist de ilâve edilerek yayımlanmış, ayrıca Orhan Köprülü eliyle 1972, 1986'da yeni baskıları yapılmıştır. **37. "Eski Türk Ünvanlarına Ait Notlar"** (*THİTM*, II [1939], s. 17-32). Köprülü, Türk kültür ve emme hukuku tarihi bakımından büyük ehemmiyet taşıyan titülatür (unvanlar) sahası için gerekli tetkik usullerini de gösterdiği monografide hem yapılacak araştırmalara örnek, hem de bizzat konuya esas olan maddenin çözümü olmak üzere "saghun-kök saghun, yughruş, çapar" unvanlarını büyük bir vukufu tetkik etmiştir. Bu araştırma Almanca olarak da yayımlanmıştır ("Zur Kenntniss der alttürkischen Titulatur", *KCs.A*, I, Ergänzugsband, 1938, s. 327-344). **38. "Ortazaman Türk Devletlerinde Hukukî Senbollerdeki Motifler"** (*THİTM*, II [1939], s. 33-52). Orta zaman Türk-İslâm devletlerinde hâkimiyet kavramı ile sıkı ilgisi bakımından büyük bir ehemmiyet taşıyan hukukî semboller meselesinin tarihçesinin anlatılıp bu sahada yapılması gerekenlerin belirtildiği bu monografide bir tetkik örneği olmak üzere "ejderha" (dragon) sembolü ele alınmıştır. **39. "Mısır'da Bektaşılık"** (*TM*, VI, 1939, s. 13-29). Bektaşiliğin Mısır'daki hemen hemen hiç tanınmayan yayılımı hakkında yeni ve toplu bilgiler vermesi yanında yeni meseleler vazermesi ve Köprülü'nün araştırma sahasının nerelere kadar vardığını göstermesi bakımından orijinal ve dikkat çekici bir monografidir. **40. İslâm**

Medeniyeti Tarihi (İstanbul 1940). İslâm medeniyeti üzerinde Barthold'un 1918 yılında *Kul'tura Musul'manstva* adıyla basılan tarihi terkip tecrübesinin C. Velidî tarafından Tatarca'ya yapılan tercümesi (*Kıskaçça İslâm Medeniyeti Tarihi*, Kazan 1922) esas alınarak Şehid Sühreverdî'nin (Şahid Suhrawardy) Rusça'dan İngilizce'ye tercümesiyle de (*Musulman Culture*, Calcutta 1934) karşılaştırılmış metninin Köprülü'nün ilâve, açıklama ve düzeltmeleriyle genişletilmiş ve çok daha zenginleşmiş bir şeklidir. Köprülü'nün Türk-İslâm medeniyetinin çeşitli meselelerini ihata eden büyük vukufu esere apayrı bir değer kazandırır (Kitap hakkındaki şu iki mühim tahlil yazısı özellikle kaydedilmelidir: Abdülhak Adnan [Adıvar], "W. Barthold - Fuad Köprülü, İslâm Medeniyeti Tarihi", *Ülkü*, XV, nr. 90, Ağustos 1940, s. 566-570; Ömer Lütfü Barkan, "Şark Ticaret Yolları Hakkında Notlar", *İFM*, I, nr. 4, Temmuz 1940'dan ayrı basım). **41. Türk Şazairleri Antolojisi** (II-III, İstanbul 1940-1941; I-III, 1962). Geniş bir derlemeye dayanan eser bir bakıma bir saz şairleri tarihidir. 1940'tan itibaren fasiküller halinde neşrine başlanıp 1941'de II. cildi tamamlanmış, ancak umumi giriş cildi 1962'de yapılan yeni neşrine kadar çıkmamıştır. III. cildin sonundaki metinlerin anlaşılmasına yardımcı olan, edebiyat, tasavvuf ve tarih istilahlarının açıklamasını veren "Lugatlar" bölümü (s. 873-951) esere zenginlik katmıştır. Müellifin yirmi beş yılı aşkın çalışma ve araştırmalarının neticelerini veren ve umumi girişi teşkil eden ilk cilt 1962 neşrinde eseri tamamlamıştır. Kitabın yeni baskısında ilk yayını üzerinden geçen zaman içinde yapılmış başka araştırma ve yayınlardan istifade edilmemiş olması tenkitlere hedef teşkil etmiş, bazılarınca konu büyütülerek Köprülü'ye karşı bir taarruz vesilesi olarak kullanılmak istenmiştir (Hikmet Dizdaroğlu, "Köprü Altından Geçen Sular", *TDL*, XII, nr. 138, 1 Mart 1963, s. 297-301; yeni tetkik ve yayınlardan istifade edilmediği noktası üzerinde daha ılımlı bir tenkit için bk. Cahit Öztelli, "Fuat Köprülü ve Son Eseri", *a.g.e.*, XII, nr. 136, Ocak 1963, s. 204-205; Fuat Özdemir, *Fuat Köprülü'nün Türk Saz Şairleri Üzerindeki Çalışmaları* [Ankara 1999] adlı monografide de bu yön ağırlıktadır). **42. Ali Şîr Nevâî** (İstanbul 1941). Köprülü, ilim hayatının daha başlangıç yıllarından itibaren ilgilendiği ve çeşitli vesilelerle üzerine döndüğü Nevâî'nin 500. doğum yıl dönümü münasebetiyle (9 Şubat 1941)

Türk Tarih Kurumu adına kaleme aldığı hacmi küçük, fakat ihatası geniş yazıda araştırmalarının terkihi neticelerini verdiği gibi Nevâî'nin eserlerinden Türk kültürü bakımından nasıl istifade edilebileceğini göstermeye çalışır. 43. "Bibliyografya Tenkidi: Altın Ordu'ya Ait Yeni Araştırmalar" (*TTK Belleten*, V, nr. 19, Temmuz 1941, s. 398-436). Altın Orda tarihi hakkında yapılmış araştırma ve yayınları tahlilî ve tenkidî surette ele alan Köprülü, bir orta zaman müslüman-Türk devleti olarak Altın Orda Devleti'nin tarihinin kaynakları ile birlikte tetkik metodunu da bu yazısında ortaya koymaktadır. Bu monografî aynı zamanda, Köprülü'nün tarihte sosyal hayat ve sosyal müesseseleri en ön planda tutan tarihçi anlayışından bir örneği bir kere daha vermektedir. 44. "Âzerî: A. Âzerî-Fârisî Lehcesi - B. Âzerî-Türk Lehcesi. C. Âzerî Edebiyatının Tekâmülü" (*İA*, 1949, II, 118-151). Âzerî edebiyatı hakkında derli toplu bir terkip eseri olan bir çalışmadır. Maddede Âzerî edebiyatı, Âzerî Türk lehçesinin teşekkülünden bu yana tarihî seyri içinde ana hatları ile gözden geçirilmiştir. Feridun Bey Köçerli ve bir iki araştırmacının hak ve emekleri unutulmamak şartıyla Köprülü Âzerî edebiyatı tarihinin de ilmî seviyede kurucusu sayılmalıdır. 45. "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü" (*VD*, II [1942], s. 1-39). Farklı alanlarda seyreden zengin ilmî hayatının vardığı zirve noktalardan birini daha haber veren bu monografi ele aldığı konu üzerinde yapılmış en terkihi çalışmayı ortaya koymaktadır. Köprülü'nün, bir ansiklopedi maddesinin belirli sınırları içinde ayrı ayrı zikredilmesi mümkün olmayan Türk hukuk tarihi ve hukukî müesseselerle ilgili diğer çalışmaları Orhan F. Köprülü tarafından şu eserde bir araya getirilmiştir: *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1983. 46. "Yeni Fârisî'de Türk Unsurları" (*TM*, VII-VIII [1942], s. 1-16). Problem vazdedici olarak Köprülü'nün eriştiği yeni bir merhaleyi ifade eden makale, bu sahada yapılmış en geniş çalışma olan G. Doerfer'in *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen* adlı eserinin (I-IV, Wiesbaden 1963-1975) öncüsü durumundadır. 47. "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları" (*TTK Belleten*, VII, nr. 27, Temmuz 1943, s. 379-522). Bu tarihin bütün yerli kaynaklarının bir bir değerlendirilmesinin yapıldığı tetkik, her şeyden önce kaynakların tesbit edilip mahiyetlerinin değerlendirilmesi metodunu

ortaya koyan bir örnek çalışmadır. Mevcut kaynakları büyük bir vukufia ihata etmesinin yanında, Anadolu'da yazılmış en eski vekâyi'nâme olan Kadı Burhâneddin Anevî'nin ilim âlemince bilinmeyen Farsça *Enisü'l-kulûb*'ünün metnini veren, mahiyet ve tarihî değerini tahlil eden bu çalışma İngilizce'ye de tercüme edilmiştir (*The Seljuks of Anatolia. Their History and Culture, According to local Muslim Sources*, trc. Gary Leiser, Salt Lake City 1992). 48. "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Mes'elesi" (*TTK Belleten*, VII, nr. 28, Teşrînievvel 1943, s. 219-313). Osmanlı Devleti'nin kuruluş muammasının anlaşılmasında mühim bir rolü olan Türk etnolojisine bağlı âmiller meselesinde vardığı son neticeleri açıklayan bu terkihi monografide Kay kabilesiyle Kayılar'ın ayrı kabileler olduğunu ileri süren Marquart ile onun izinden giden Zeki Velidi Togan'ın görüşleri çok geniş bir tenkidî tutumla çürütülmektedir (bu hususta bir karşı mütalaa için bk. Tuncer Baykara, *Zeki Velidi Togan*, Ankara 1989, s. 59-60). 49. "Türk Etnolojisi'ne Ait Notlar: Uran Kabilesi" (*TTK Belleten*, VII, nr. 26, Nisan 1943, s. 227-243). Köprülü'nün etnolojiyi tarihî vak'alar etrafında değerlendiren, problem vazetmekte kullanan tarihçiliğinden bir diğer örnektir. 50. "Bayrak" (*İA*, 1949, II, 401-420). Orta zaman Türk amme hukukunu ve hâkimiyet telakkisini yakından ilgilendiren bu konunun nasıl tetkik edileceğini anlatan örnek bir çalışmadır. 50. "Kay Kabilesi Hakkında Yeni Notlar" (*TTK Belleten*, VIII/31, Temmuz 1944, s. 421-452). Türk etnolojisini tarihî vak'aların izahında mühim bir rehber sayarak belirli bir problem etrafında değerlendirmeye çalışan bir tarihçi zihniyetinin tatmin edici yeni bir örneğidir. 52. "Çağatay Edebiyatı" (*İA*, 1945, III, 270-323). 1913-1914'lü yıllardan itibaren meşgul olmaya başladığı sahalardan biri olan Çağatay edebiyatı tarihi yolunda terkihi bir çalışmadır. Köprülü'nün o zamana kadar bir benzeri ortaya konulamamış olan bu monografisi, Çağatay edebiyatına dair iki büyük ciltlik bio-bibliografik eserin esasını teşkil etmiştir (H. F. Hofman, *Turkish Literature. A Bio-Bibliographical Survey. Section III, Muslim Central Asian Literature*, I-II, Utrecht, 1969). 53. "Fıkıh" (*İA*, 1947, IV, 608-622). Fıkıh müessesesini Türk amme ve örfî hukuku dairesinde ele aldığı maddede Köprülü'nün Goldziher gibi otoritelerin görüşlerini izah ve gerektiğinde tenkid ettiği görülür. 54. "Halaç" (*a.g.e.*, 1948,

V/1, s. 109-116). Türk etnolojisinin tarihî problemlere bağlı olarak nasıl ele alınacağını ortaya koyan madde, orta zaman tarihî kaynaklarından çıkarılmış yeni bilgilerle zengin bir derlemeye dayanır. 55. "Hârizmşâhlar" (*a.g.e.*, 1949, V/1, s. 265-296). Köprülü'nün Türk edebiyatı tarihi bakımından önemi dolayısıyla da üzerinde ısrarla durduğu bu büyük devlet hakkındaki en son terkihi çalışmasıdır. 56. "Hil'at" (*a.g.e.*, 1950, V/1, s. 483-486). Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri meselesinde ehemmiyetle ele aldığı bu konuyu oradakinden çok daha gelişmiş olarak işlediği bu madde Köprülü'nün *İslâm Ansiklopedisi*'nde çıkış olan son maddesidir.

Köprülü'nün burada kaydedilemeyen 1000'i aşkın ilmî makale ve monografisi, yayınları hakkında tertiplenmiş bibliyografyalarda görülebilir. Günümüze kadar bu konuda ortaya konulan ve kronoloji itibarıyla birbirini kısmen tamamlayan bibliyografya çalışmaları şunlardır: Şerif Hulûsi Sayman, *O. Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Yazıları İçin Bir Bibliyografya 1913-1934* (İstanbul 1935); ve *O. Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Yazıları İçin Bibliyografya 1912-1940* (İstanbul 1940); S. N. Özerdim, "Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü Bibliyografyası", *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar I* (Ankara 1950, s. 159-248); Osman Turan, "Fuad Köprülü'nün İlmî Neşriyatı", *Fuad Köprülü Armağanı* (İstanbul 1953, s. XXVI-L); S. N. Özerdim, "Bibliyografya: F. Köprülü'nün Yazılarına Ek", *TTK Belleten* (nr. 120, Ekim 1966, s. 661-665); Fevziye Abdullah Tansel, "Profesör Fuad Köprülü İçin Basılmış Bibliyografyalar" (*TK*, VI, nr. 68, Haziran 1968, s. 543-556); Orhan F. Köprülü, "Profesör Fuad Köprülü İçin Yazılmış Bibliyografyalar ve Bunlara İlâveler" (*a.g.e.*, VIII, nr. 70, Temmuz 1970, s. 616-620); a.mlf., "Köprülü Bibliyografyasında Yeni Gelişmeler" (*a.g.e.*, XIV, nr. 157, Kasım 1975, s. 50-55).

BİBLİYOGRAFYA :

Köprülü hakkında pek çok yazı bulunmakla beraber bunların büyük bir çoğunluğu birtakım eksik ve hatalı bilgilerin nakil ve tekran olmaktan ileri geçemeyen yazılar olduğundan bunlara bibliyografyada yer verilmemiştir. Ansiklopedinin sınırlarının müsaade etmemesi dolayısıyla zikri gereken yazıların dahi mühimce bir kısmının terkedilmesi yoluna gidilmiştir. Köprülü'ye dair ilk defa burada verilen bilgiler, devrin basını başta olmak üzere hiç faydalanılmamış kaynak ve vesikalara başvurularak elde edilmiştir.

Fâzıl Ahmed, "Köprülü'zâde Mehmed Fuad", *Nevsâl-i Millî*, İstanbul 1330, s. 251-257; Martin Hartmann, "Aus der neueren osmanischen

Literatur", *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprache zu Berlin*, Berlin 1916, s. 43-46; Ruşen Eşref, "Edeb ve Mütefekkirlerimizi Ziyâret: Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey", *Vakit*, nr. 139, 9 Mart 1334/25 Cemâziyelevvel 1336; nr. 140, 10 Mart 1334/26 Cemâziyelevvel 1336; a.mlf., *Diğerler Kul...*, İstanbul 1334, s. 220-238; Nüzhet Hâşim [Erbil], *Millî Edebiyata Doğru*, İstanbul 1918, s. 110-118; Martin Hartmann, *Dichter der neuen Türkei*, Berlin 1919, s. 91-95; Lucien Bouvat, *RMM*, nr. 43 (1921), s. 236-282; İsmâil Habib [Sevük], *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340, s. 685-687; İsmâil Hikmet [Ertaylan], *Türk Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1925, V, 19-38; V. V. Barthold, "Otçet o komandirovie Turtsiyu", *Izvestiya Akademii Nauk SSSR*, 1926, XIII, 84-86; VI. Gordlevskiy, "Perehodnaya pora Osmanskoy literaturı", *Azerbeycanı Tedkik ve Tettebbü Eden Cemiyetinin Ahbarı*, Bakü, nr. 2, 1926, s. 3-14; T. trc. A.[bdullah] B[attal], "Türk Edebiyatının Dönüm Noktası", *TY*, V, nr. 29, Mayıs 1927, s. 438-448; Th. Menzel, *KCs.A*, 1927, s. 281-310; "Türk Gençleri Yaşayan Büyüklerini Tanıyınız: Otuz Beş Yaşında Beynelmîle Bir Şöhret Kazanan Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey'in Hayatı", *Resimli Perşembe*, nr. 161, 21 Haziran 1928, s. 6; A. Djafferoğlu, "Die türkische Sprachforschung und Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülüzâde", *NO*, August-September 1929; *Literaturnaşa Entsiklopedia*, V, 1932, s. 185-187; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, III, 1932, s. 437-440; Hikmet Feridun [Es], "Köprülü ile Bir Saat", *Akşam*, 27 Nisan 1935; *Bolsaya Sevetskaya Entsiklopediya*, XXXVI, 1935, s. 202-203; [Feridun] Kandemir, "Fuat Köprülü Yedigün'e Anlatıyor", *Yedigün*, VII, nr. 160, 1 Nisan 1936, s. 18-21; Hasan Bedreddin Ülgen, "Fuat Köprülü-Yarın Yirmi Beş Senelik Çalışması Tes'id Edilecek Profesör'le Kısa Müläkat", *Vakit*, 3 Mart 1939; H[ikmet] F[eridun], "Profesör Fuad Köprülü Paris'ten Döndü", *Akşam*, 21 Teşrinisâni 1939; Hikmet Feridun, "Sorbon Üniversitesine Türk Bayrağı Çektiren Adam Fuat Köprülü", *Yedigün*, XIV, nr. 352, 5 Birincikânun 1939, s. 10-11, 19; Jean Deny, "Voix de Turquie", *Les nouvelles littéraires*, nr. 907, 2 Mars 1940 (T. trc. Peyami Erman), "Bir Anke-te Cevab", *Ülkü*, XVI, nr. 87, Mayıs 1940, s. 258-260; Hakkı Suha [Gezgin], "Edebî Portreler-İlmî Şahsiyetler: Fuat Köprülü", *YM*, IV, nr. 71, 6 Eylül 1940, s. 9; M. Behçet Yazar, "Edebiyatçı-larımızı Tanıyalım: Mehmet Fuat Köprülü", *Yedigün*, XVI, nr. 404, 5 Teşrinisâni 1940, s. 11, 15; Ettore Rossi, "Lo Storico Fuad Köprülü, Ministro Degli Esteri di Turchia", *OM*, nr. 31, 1951, s. 98-103; [Feridun] Kandemir, "Prof. Fuad Köprülü Diyor ki", *Son Saat*, 4 Şubat 1951; Osman Turan, "Mukaddime" [Köprülü'nün İlmî Şahsiyeti], s. V-XXIII; "Fuat Köprülü'nün İlmî Neşriyatı", s. XXV-L; 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953; Mecdut Mansuroğlu, "Fuat Köprülü, Historien et Philologue Turc", *Orbis*, nr. 3, 1954, s. 336-342; Necati Akder, "Ord. Prof. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayat ve Faaliyetindeki Felsefî Cepheye Umumî Bir Bakış", *DTCFD*, XX, nr. 1, Mart-Haziran 1954, s. 33-39; Fındıkoğlu Z. Fahri, "Ziya Gökalp Mektebi ve Prof. Fuad Köprülü", *Ziya Gökalp İçin Yazdıklarım ve Söylediklerim*, İstanbul 1955, s. 147-152; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce*

Tarihi, Konya 1966, II, 606-607; Orhan Seyfi Orhan, "Fuat Köprülü", *Son Havâdis*, 1 Temmuz 1966; Nihad Sami Banarlı, "Fuat Köprülü ile Müläkat", *Meydan*, nr. 1, Ocak 1960; a.mlf., "Türkiye'de Türkoloji Araştırmalarının Yorulmak Bilmeze Kurucusu Fuad Köprülü", a.e., nr. 77, 5 Temmuz 1966, s. 19-20; a.mlf., "Avrupalı Âlimler ve Fuad Köprülü", a.e., nr. 82, 9 Ağustos 1966; nr. 83, 16 Ağustos 1966; nr. 84, 24 Ağustos 1966; a.mlf., "Köprülü'nün Hayatından Çizgi", *TK*, IV, nr. 47, Eylül 1966, s. 960-968; Osman Turan, "Türk İlminin Âbidesi: Prof. Fuad Köprülü", a.e., s. 936-942; Ahmet Caferoğlu, "Bilinmeyen Tarafları ile Üstad Fuad Köprülü", a.e., s. 943-947; a.mlf., "Hakikî Köprülü", *TM*, XV, 1968, s. 1-10; Mehmed Altay Köymen, "Prof. Mehmed Fuad Köprülü'nün Tarihe Dair İlk Yazıları", *TK*, nr. 47, Eylül 1966, s. 948-959; J. Németh, "Köprülüzâde Mehmet Fuat, 1890-1966", *AOH*, XX, 1967, s. 365-366; Abdülkadir İnan, "Fuat Köprülü ve Sovyet İlimler Akademisi", *TK*, VII, nr. 81, Temmuz 1969, s. 632-634; Fevziye Abdullah Tansel, "Memleketimizin Acı Kaybı: Prof. Dr. Fuad Köprülü", *TTK Belleten*, XXX, nr. 120, Ekim 1966, s. 621-636; a.mlf., "Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Şiirleri", a.e., s. 637-660; a.mlf., "Prof. Dr. Fuad Köprülü Hakkında Bazı Notlar", *TK*, V, nr. 57, Temmuz 1967, s. 644-649; a.mlf., "Doğumunun Yetmişsekizinci Yıldönümü Münasebetiyle Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün İlk Yazısı, Basın Hayatının Başlangıcına Dair Bilgimizi Düzeltten ve Tamamlayan Yeni Notlar", *TTK Belleten*, XXXIII, nr. 129, Ocak 1969, s. 43-52; a.mlf., "Fuat Köprülü'nün 1913'de Türk Milliyetçiliği Hakkında Bazı Fikirleri: Türklük-İslâmlık", *TK*, VII, nr. 81, Temmuz 1969, s. 621-627; a.mlf., "Fuat Köprülü ve Türk Milliyetperverliği", *KAM*, yıl: 2, nr. 3, Temmuz 1973, s. 29-34; a.mlf., "Fuat Köprülü'nün Yazmağı Tasarladığı Eserler ve Anadolu Din Tarihine Âit Tedkikleri", a.e., yıl: 5, nr. 3, Temmuz 1976, s. 12-20; "Köprülü, Fuat", *TA*, XII, 1975, s. 288-290; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1978, s. 1119-1127; Fahri İ., "Köprülü", *EP* (İng.), 1979, V, 263-264; Orhan F. Köprülü, "Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Not Alma Sistemi ve Kitap Telâkkisi", *TK*, V, nr. 57, Temmuz 1967, s. 641-643; a.mlf., "Fuat Köprülü. İlim ve Siyaset", a.e., VII, nr. 81, Temmuz 1969, s. 628-631; a.mlf., *Köprülü'nün Edebî ve Fikrî Makalelerinden Seçmeler*, İstanbul 1972 (Önsöz, s. I-XI); a.mlf., "Vefatının 10. Yıldönümünde Fuad Köprülü", *TK*, XIV, nr. 167, Eylül 1976, s. 651-652; a.mlf., "İlk Milletlerarası Türkoloji Kongresi Teşebbüsü", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi-Tebliğler*, İstanbul 1979, s. 185-188; a.mlf., "Fuat Köprülü'nün Hayatı ve Eserleri", M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1981 (Önsöz, s. XVIII-XXIV); a.mlf., *Fuat Köprülü*, Ankara 1987; a.mlf., "M. Fuad Köprülü'nün Hayatı, Eserleri, Çalışma Sistemi ve Başlıca Hususiyetleri", *TDL*, nr. 421, Ocak 1987, s. 40-49; a.mlf., "Fuat Köprülü'nün Yetiştigi Çevre. Tarihçiliği ve Siyasî Hayata Girişi", *TK*, XXXVI, nr. 300, Nisan 1988, s. 213-217; Cemal Köprülü, "Fuat Köprülü'nün İlmî Şahsiyeti, Türk Kültüründeki Rolü ve Bazı Hâtralar", a.e., VII, nr. 81, Temmuz 1969, s. 635-652; a.mlf., "Türk Medeniyet Tarihinin Kurucularından Fuad Köprülü", a.e., XV, nr. 177, Temmuz 1977, s. 558-564;

Mehmed Altay Köymen, "Fuat Köprülü ve "Muhit"", a.e., XI/1, nr. 128, Haziran 1973, s. 607-611; a.mlf., "Prof. Mehmed Fuad Köprülü-1: Özel Hayatı ve Yetiştirmesi", *MK*, nr. 11, Nisan 1981, s. 21-24; a.mlf., "Prof. Mehmed Fuad Köprülü-2: İlmî Hayatı", a.e., nr. 12, Mayıs 1981, s. 13-16; a.mlf., "Türk Tarihinde Araştırma Metodu", a.e., nr. 81, Şubat 1991, s. 12-22; Orhan Şaik Gökyay, "Bir Öğrencisinin Dilinden M. Fuad Köprülü", *TDL*, nr. 421, Ocak 1987, s. 50-57; Halil İnalçık, "Türk İlmî ve M. Fuad Köprülü", *TK*, VI, nr. 65, Mart 1968, s. 289-294; a.mlf., "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları: Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", *TTK Bildiriler*, XIII (2002), I, 101-122; Martin Strohmaier, *Seldschukische Geschichte und Türkische Geschichtswissenschaft*, Berlin 1984, s. 76-91, 107, 110-111, 180, 205-209, 212-220; Ahmet Yaşar Ocak, "Fuat Köprülü, Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiye'sinin Din ve Tasavvuf Araştırmalarında "Tarihin Saptırılması" Problemi", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, nr. 3, 1997, s. 221-230; Osman Akandere, "Fuat Köprülü ve Demokrat Parti'nin Kurulmasındaki Rolü", a.e., s. 231-242; Ercüment Kuran, "Fuat Köprülü'nün Milliyetçiliği", a.e., s. 243-248; A. M. Celal Şengör, "Fuat Köprülü'ü Anmak", *Cumhuriyet-Bilim ve Teknik*, nr. 849, 28 Haziran 2003, s. 5; a.mlf., "Fuat Köprülü'ye Artık Kulak Verelim", a.e., nr. 872, 6 Aralık 2003, s. 5.

ÖMER FARUK AKÜN

MEHMET GALİB BEY

(1863-1935)

Son devir devlet adamı,
tarihçi ve yazar.

Safer 1280'de (Temmuz-Ağustos 1863) İstanbul'da Mesihpaşa mahallesinde doğdu. Babası II. Abdülhamid devrinde Dahiliye, Ticaret ve Ziraat nazırlıkları yapan Mehmed Said Efendi'dir. Aksaray'da Mahmûdiye Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra iki yıl Mahrec-i Aklâm'da, bir yıl kadar Mekteb-i Mülkiyye'de okudu. Öğrenimini Mekteb-i Sultânî'de tamamladı (1883). Bu arada bazı özel hocalardan Arapça ve Fransızca dersleri aldı.

Mezun olunca önce Tahrîrât-ı Hâriciyye Kalemî'nde memur olarak çalışmaya başlayan Mehmed Galib Bey iki yıl sonra aynı kaleme ikinci kâtipliğe yükseldi (1885). Mısır meselesinde Hâriciye Nâzırı Mehmed Âsım Paşa ile İngiltere temsilcisi Sir Henri Drummond Wolff'un müzakerelelerinde kâtip olarak görev yaptı. Temmuz 1885'te ortaya çıkan Filibe Vak'ası üzerine İstanbul'da Tophane Kasrı'nda Batılı devletlerin temsilcileriyle Osmanlı Devleti temsilcilerinin yaptıkları toplantıya Ârif Ahmed Paşa'nın oğlu Mustafa Şekib Bey'le birlikte yine kâtip olarak katıldı. Kasım 1886'da Viyana Sefâreti'ne Sâdul-